

Kantele

runon elävöittäjänä Helkatyössä

Kehityshanke kanteleensoittomateriaalin ja kanteleoppaan
muokkaamisesta Helkanuorten liitolle

Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Musiikintutkimus
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2017
Outi-Hannele Sane

Tiivistelmä

Sane, Outi-Hannele

KANTELE RUNON ELÄVÖITTÄJÄNÄ HELKATYÖSSÄ – Kehityshanke kanteleensoittomateriaalin ja kanteleoppaan muokkaamisesta Helkanuorten liitolle

Tampereen yliopisto, Viestintätieteiden tiedekunta, Musiikintutkimus

Pro gradu -tutkielma

Laajuus: 47 sivua, 5 sivua liitteitä

Toukokuu 2017

Pro gradu -työni on kehityshanke, jossa on kartoitettu Helkanuorten liiton tarve uuteen koulutusmateriaaliin. Kartoituksessa kävi ilmi, että Helkanuorten liitolla on toiveita saada kanteleelle soveltuvaa helkamateriaalia. Tutkimustuloksena syntyi kanteleopas *“Otti soiton sormillensa”*, joka sisältää kanteleella säestettyjä tekstipohjaisia kappaleita.

Tutkielmani kuuluu kehittävään työntutkimukseen. Olen ekspansiivisen oppimisen syklin avulla havainnoinut ja kartoittanut kyselyin Helkanuorten liiton koulutusmateriaalien tarpeita. Kysely työskentelymetodin mahdollisti saamaan tarkat ja tarvittavat vastaukset muodostaakseni kuvan koulutusmateriaalitarpeesta. Sähköpostikyselyyn osallistui Helkanuorten liiton aktiivitoimijoita; hallituksen jäseniä ja helkaohjaajia.

Tutkimukseni on jaettu kahteen osaan: kirjallisuuskatsaukseen ja uuden oppaan kehityskertomukseen. Kartoitin aluksi pienkanteleiden soitto-oppaat ja -ohjelmistot 1900-luvun alusta tähän päivään. Tein yhteenvedon Helkanuorten liiton jo olemassa olevasta koulutusmateriaalista.

Kanteleoppaiden käyttäjäkunta on historian aikana muuttunut. 1980-luvun alkuun saakka oppaiden kohderyhmä oli aikuissoittajat. *Kanteleet kouluun!* -hanke vuonna 1985 muutti tilanteen ja varhaiskasvattajien kanteleoppaat tulivat mukaan materiaalikirjoon. Oppaiden käyttö monipuolistui ja käyttäjäkunta laajeni kattamaan kaikki ikäryhmät.

Helkanuorten liiton koulutusmateriaalit ovat olleet liiton synnystä saakka tyyliltään hyvin homogeenisiä. Kaikissa aineistoissa on esitelty esimerkiksi perinnetietoutta, kerho-ohjelmia ja kerhojen perustamiseen liittyviä säädöksiä. Analysoituani aiemman koulutusmateriaalin ja tutkimuksen kyselyt, kävi ilmi, että Helkanuorten aktiivit toivovat enemmän fokuusoitua koulutusmateriaalia. Tutkimuksen lopputuloksena on, että nykyisessä tietoyhteiskunnassa ei tarvita enää toimintaa tukevia yleisoppaita monine eri aspekteineen.

Asiasanat: Helkanuorten liitto, kantele, soitto-opas, runo, koulutus, kehityskertomus

Sisällys

1. JOHDANTO.....	5
1.1 Helkanuoritoiminta, liiton synty ja toimintamuodot	5
1.2 Taustaa kanteleoppaan suunnittelusta	9
1.3 Kantele koulusoittimeksi	10
1.4 Pienkanteleen soitto-oppaiden ja nuottijulkaisujen kehitys 1900-luvun alusta nykyaikaan	11
A. O. Väisäsen pioneerityö Kantele- ja jouhikkosävelmiä (1928).....	11
Erkki Ala-Könnin ja Martti Pokelan Pienoiskanteleen opas (1971)	12
Nuottikirjasarja: Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 1–3 (1983–1989).....	13
Kantele kouluun! -hanke (1984).....	14
Jan Dobron Laulan ja soitan viisikielisellä (1989)	15
Varhaismusiikkikasvattajien tekemät oppaat	15
Improvisaatio pienkanteleilla	17
Erityistä kohderyhmää varten tehdyt kokoelmat	17
Soitinkoulujen tapaiset sarjat.....	18
Sähköiset pienkanteleet	18
1.5 Helkanuorten liiton koulutusmateriaalit.....	19
Nouskaamme norolle nuoret -ohjelmavihko (1984).....	19
Kuulin kummat -aineisto (1994)	19
Helkaohjaajan ABC (2003).....	20
2. TUTKIMUKSEN TAUSTA, MENETELMÄT JA AINEISTO.....	21
2.1 Toiminnan teoria ja kehittävä työntutkimus.....	21
2.2 Kyselyn aineisto ja aineiston läpikäynti.....	23
2.3 Aineiston arkistointi, haastateltavien anonymiteetin turvaaminen ja luotettavuus	24
2.4 Kodály-kontekstin käyttö opaskirjassa	24
3. HANKKEEN ETENEMINEN	26
3.1 Lähtöpiste ja kehityshankkeen tavoite.....	26
3.2 Materiaalin valinta	28
3.3 Rajoitukset materiaalin valinnassa ja käsittelyssä.....	29
3.4 Kappaleiden valinta	30
3.5 Kanteleiden viritystasot.....	31
3.6 Kanteleiden skaalat	32

3.7 Solmisaatio ja Kodály-metodin käyttö.....	33
3.8 Kappaleiden sovitukset ja soitinten käyttö	34
3.9 Sovitusten testaus soittajilla	35
3.10 Kirjaan liittyvä, nuottien ulkopuolinen lisäinformaatio.....	35
4. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	36
LÄHTEET.....	39
Painetut lähteet.....	39
Aineistot	41
Digitaaliset lähteet	44
Kuvalliset lähteet	46
Nuottilähteet oppaaseen	47
LIITTEET 1–4	48
Liite 1.	49
Liite 2.	50
Liite 3.	51
Liite 4.	52

1. JOHDANTO

1.1 Helkanuoritoiminta, liiton synty ja toimintamuodot

Helkanuorten liitto eli HNL¹ on maamme ainoa lausuntaan, suulliseen ilmaisuun sekä muuhun kansanperinteeseen erikoistunut lapsi- ja nuorisjärjestö. Liiton kohderyhmän on 5–25-vuotiaat lapset ja nuoret. Valtakunnallisena toimivalla liitolla on yhdeksän aktiivista paikallisyhdistystä. (Helkanuorten liitto, 2017.)

Koko helkatyön alkoi, kun Kalevalaisten Naisten Liitto eli KNL² alkoi Iines Laitinen-Sandbergin aloitteesta nuorisotyönsä vuonna 1949. Ensimmäinen helkakerho perustettiin vuonna 1950. (Mäkelä 1984, 180.) 1950-luvulla helkatyössä oli runouden ohella myös liikunta ja musiikki. Liikunnan suunnitteli taiteilija Ilta Leiviskä ja musiikin eli lähinnä kanteleensoiton toi helkatyöhön kuuluisa kanteleensoittaja Ulla Katajavuori. (Mäkelä 1984, 180)

Helkanuoret saivat innoitusta nimeensä Ritvalan helkajuhlista. Ritvalan kylässä, Sääksmäellä joka on nykyään osa Valkeakoskea, huudettiin ennen helkaa tai helaa. (Enäjärvi-Haavio 1953, 13) Nuoret naimattomat neidot kulkivat kylän ristin muotoista raittia ja lauloivat helkakulkuessa helkalauluja. A. O. Heikel sanoikin *Uusi Suometar* -lehdessä:

Sitä ennustettiin ennen aina huonoa vuotta jos ei helkaa huudettu.

(Heikel 1881.)

Muinaisskandinaavisilla kielillä oli ”pyhää” tarkoittava sana helga tai nykyään heliga. Sanasta on saanut alkunsa mm. suomen kielen nimet: Helka, Helga ja Helge. Esimerkiksi ”helgdag” on suomeksi pyhäpäivä. Elias Lönnrotin muistiinpanemassa sääksmäkeläisessä sananparressakin sanotaan:

Jo sitte mailmakin loppuu, kuin Ridvalan Helka ja Huittulan vainio.”

(Enäjärvi-Haavio, 1953, 13.)

Helkatyö on termi, jonka KNL otti käyttöön vuonna 1961 tarkoittamaan helkatyttöosastojen työtä liiton jäsenyhdistyksissä. Helkatyön opas (1965, 15) tähdentää, että mainittu nimitys ei poissulje ”helkapoikiakaan” nuoristo-osastoista. Nykyään HNL:ssa käytetään helkatyö-sanan asemesta samaa tarkoittavaa termiä *helkatoiminta*. (HNL, TK 2016.)

---

¹ Jatkossa käytän Helkanuorten liitosta lyhennettä HNL.

² Jatkossa käytän Kalevalaisten Naisten Liitosta lyhennettä KNL.

Helkatyön peruslähtökohtana on ollut saada nuoriso rakastamaan kansanrunoutta, mutta päästämään irti vanhakantaisesta kalevalaisen runouden esittämisestä ja julkaisusta. Kalevalaista runoutta pidettiin 1950-luvun vaihteessa helkatyön alkaessa juhlallisen vakavana ja sen vuoksi raskaana ja ikävänä. Helkatyön perusideologia on sitä, että runo tehdään eläväksi. Toiminta suunniteltiin lapsille ja nuorille siten, että harrastajat tutustuivat kalevalaiseen kulttuuriin, runouteen ja kansanperinteeseen. (Mäkelä 1984, 180)

Helkatyön alkaessa 1950-luvun vaihteessa syntyi järjestöjä ja suuri määrä nuorisotoimintaa. Lehtosen mukaan (2013, 11) sodan jälkeisenä aikana järjestöt aktivoituivat pitämään lapset pois pahanteosta liittämällä nuoret järjestötoimintaan mukaan. Kouluhallitus lähetti kiertokirjeen vuonna 1945 (N:o 950/1945), jossa kehoitettiin kouluhuoneistojen käyttöön kouluajan ulkopuolella muun muassa kokouksiin ja kerhotoimintaan. (Lehtonen 2013, 13.) Kalevalaisten naisten ajatus kalevalaisen runouden modernisoinnista oli ajankohtaista. Nuoriso otti eroa edellisistä sukupolvista. Nuorille kehittyi oma pukeutumis- ja musiikkityyli, uudet tapaamispaikat. Monet ajatukset omaksuttiin amerikkalaisista elokuvista. (Lehtonen 2013, 39.) Nuorisokulttuurin mullistuessa suuresti oli pakko modernisoida myös Kalevalaisten Naisten Liiton lapsiin ja nuoriin keskittynyt helkatyö nuoria vetävämmäksi.

Kuva 1. "Lausunta-taiteilija lines Laitinen-Sandberg johti Kalevalaisten Naisten Helkatyttöjä, YL:n laulajia ja Päivänpoikia muinaispuvussa kuin kuningatar. Ritvalan Ilovalkeat Helsingin yliopiston juhlasalissa Sibeliuksen viikolla kesäkuussa 1954. Oikealla Ulla [Katajavuori], vasemmassa reunassa kansansoittaja Teppo Repo." Koskimiehen arkistosta. (Koskimies 2003, 362.)

Toiminnan laajetessa saatiin helkatoiminnalle koko maan kattavuus. (Mäkelä 1984, 180) KNL:n alle perustettiin helkatyövaliokunta vuonna 1962 laajentuneen ja kehittyneen helkatyön myötä. Tärkeä etappi oli *Helkatyön opas* -teoksen julkaiseminen vuonna 1965, jossa ensimmäistä kertaa kirjallisessa muodossa annettiin neuvoja helkatyön organisointiin ja käytännön toimiin. (Mäkelä 1984, 181.) Kalevalaiset ympäri maan ymmärsivät helkatyön liiton yleiseksi nuorisotyöksi, jonka myötä kasvatetaan uusia kalevalaisia naisia toimintaan (Mäkelä 1984, 182.) Taloudelliset ongelmat värjivät KNL:n 1960-luvun tilannetta. Tuolloin kaikkein vireintä toimintaa KNL:ssa oli helkatyö. Paikallisyhdistyksille myönnettiin apurahoja, ja KNL järjesti ohjaajakoulutuksia ja kesäleirejä. (Mäkelä 1984, 218.)

1950-luvulta Ulla Katajavuoren mukaan tuoma kanteleensoitto on kuulunut helkatyöhön myöhemminkin. Muun muassa Keski-Suomessa on ollut kanteletoimintaa sekä Kalevalaisten Naisten että Helkanuorten toiminnan piirissä. Suomen Kantelemuseon johtaja, mestaripelimanni Kari Dahlblom kertoo kirjassaan (2011, 198) että Jyväskylän Kalevalaisten Naisten alaisuudessa olleiden helkanuorten kanteletunnit pidettiin aluksi kanteleensoiton aloitteen tekijän Aili Suomelaisen kodissa 1970-80-lukujen vaihteessa. Opettajana toimi Kari Dahlblom. Oppilaat soittivat isoja kanteleita sekä lyhyeltä että pitkältä puolelta. Ohjelmisto oli pääasiassa perinmemusiikki.

Kuva 2. Jyväskylän Helkanuorten kanteleyhtye Helkanuorten 30-vuotisjuhlassa Helsingissä vuonna 1979. Kuva: Aaro Monola. Dahlblomin arkistosta. (Dahlblom 2011, 198.)

Helsingin Kalevalaisten Naisten alaisuuteen järjestettiin "helkatyöille" oma kantelekerho vuonna 1977. Opettajana aloitti Hannu Syrjälähti ja vuoden kuluttua opetus siirtyi Anu Itäpellolle (os. Rummukainen). Kantelekerholle annettiin nimi *Vipuset* ja aktiivinen ryhmä osallistui kantele-leireille ja -kilpailuihin. (Hukka 1993, 71–72.) Itäpelto ohjasi *Vipusia* kevään 1985 loppuun saakka. Kanteleensoitto jatkui Helsingin Helkanuorissa 1988 vuonna, kun Annamajja Eskola (os. Roos) perusti 7–12-vuotiaista tytöistä soittoryhmän nimeltä *Hieprukat* (Hukka 1993, 102.) Myöhemmin 1997–1998 vuosina opetin Helsingin Helkanuoria 5- ja 11-kielisissä kanteleissa kulttuurikeskus Stoassa, Itäkeskuksessa.

Kuva 3. "Helkanuoret lainasivat Linnan lattiata" 13.4.1982. Rva Tellervo Koivisto sai perinteikkään nimipäivätervehdyksen kanteleen säestyksellä. (Hukka 1993, 57). Rouva Tellervo Koivistolle luovutettiin samassa tilaisuudessa myös Helkatyön 25-vuotismitali (Hukka 1993, 84).

Vuonna 1980 Iines Laitinen-Sandberg perusti helkatyörahaston, joka luovutettiin KNL:n hallintaan (Hukka 1993, 78.) Taloudellisen tilanteen ollessa turvattu voitiin perustaa helkatyölle oma liitto ja helkatyörahaston varat siirrettiin HNL:lle (Aallonpää-Ekrias 2013, 6.) HNL on perustettu Ruovedellä 3.9.1983. Liitto sai alkunsa, kun kahdeksantoista Kalevalaisten Naisten Liiton eli KNL:n jäsenyhdistystä allekirjoitti perustuskirjan, jossa KNL:n alaisuudessa ollut helkatoimikunta muodosti oman yhdistyksensä. Helkanuorten liitto on ollut koko olemassaolonsa ajan läheisessä yhteistyössä Kalevalaisten Naisten Liiton kanssa. HNL:n paikallisyhdistykset ovat monesti joko Kalevalaisten Naisten Liiton paikallisyhdistyksen alahaara tai yhdistyksestä itsenäistynyt oma yhdistyksensä.

(Helkanuorten Liitto ry. 2003, 5.)

2010-luvulla liiton tehtäviin kuuluu edelleenkin helkatoimikuntien ja paikallisyhdistysten tukeminen ja jäsenyhdistysten välisen kanssakäynnin helpottaminen. (HNL, TK 2016.)

Kantele ei ole ollut kovin yleinen teema HNL:ssa 2000-luvulla. Tällä hetkellä HNL:n ainoa kanteleensoittoon erikoistunut ryhmä on Lempäälän Helkanuoret, joka on perustettu 2012 Lempäälän Kalevalaisten alaisuuteen (Mäkinen 2013, 13.) Ryhmä perusti oman itsenäisen yhdistyksen Lempäälän Helkanuoret ry:n vuonna 2015. (LH, TK 2016). Vuonna 2016 yhdistyksellä oli 64 jäsentä

(HNL, JR 2016).

1.2 Taustaa kanteleoppaan suunnittelusta

Helkanuorten liitto ry. HNL julkaisi vuonna 1994 lausuntakerhojen ohjaajille ja kansanperinteestä kiinnostuneille *Kuulin kummat* -nimisen aineiston (Helkanuorten liitto ry., 1994, 1.).

Keväällä 2014 HNL:n hallitus aloitti epävirallisen keskustelun vuoden 1994 *Kuulin kummat* -materiaalin nuottien ja äänitteiden päivittämisestä. HNL:ssa on tapana pohjustaa hallituksen kokousta alustustyöllä alueellisissa työkokouksissa. Nokiolla 1.8.2014 pidetyssä työkokouksessa sain tehtäväkseni tutustua *Kuulin kummat* -aineistoon ja etsiä materiaalista aiheita, joita voisi soveltaa syksyn 2015 helkanuorten ohjaajakoulutukseen. Materiaalin soveltamisesta ja rikastamisesta käytiin keskustelua kuten myös vanhan ääniteaineiston C-kasetin muuntamisesta CD:ksi tai mahdollisesti myös digitaaliseen muotoon internetissä jaettavaksi. Aineistossa olevat nuotit koettiin ulkoasultaan vaikealukuisiksi. Tämän vuoksi työkokous päätti ehdottaa hallitukselle, että tekisin selkeämmät nuotit nuotinnusohjelmalla. (HNL, ATK 4.8.2014.)

Tämä pro gradu -tutkimukseni on kehityshanke, jossa kartoitin kyselyllä liiton tarpeen uuteen koulutusmateriaaliin saatuani toimeksiannon HNL:lta. Analysoituani tarvittavan materiaalin keräsin kappaleet kokoon ja uudelleensovitin ne. Lopuksi toimitin HNL:lle oman julkaisun nimeltä *Otti soiton sormillensa* (2017).

Tutustuin helkatoimintaan vuonna 1997, kun aloin opettaa Suur-Helsingin Helkanuorille kanteleensoittoa. Oltuani Lempäälän Helkanuorten ohjaajana ja koulutettuani koko Suomen helkoja muun muassa Tampereen kesäleirillä 2013 ja kevätkoulutuksessa Porissa 2015 huomasin, että Helkanuoret tarvitsevat kanteleopetukselleen omalle taitotasolleen sopivaa sekä helkalauluihin keskittyvää materiaalia. Jo valmiissa kanteleoppaissa oli yksi, joka antoi minulle idean helkanuorten omasta kanteleoppaasta: Eila Kostamon ja Sergei Stangritin kajaanilaisille ”Marjukkaisille” tekemän opas vuodelta 2002. Kanteleoppaat ovat yleensä pelkkään melodiseen kanteleensoittoon keskittyneitä oppaita. Helkanuoret kaipasivat oppaasta teosta, josta voi saada perussoittotaidon ja säestystaidon laulullisille kappaleille. Tarkoitus ei ole tehdä kaikista Suomen helkanuorista kanteleensoittajia, vaan saada lisää elävöitystä ryhmien esityksiin ja esitettäviin helkalauluihin.

Kartoittaakseni materiaalin tarpeen tein kyselyn, jossa vastattiin seuraaviin kysymyksiin:

- Minkälaista koulutusmateriaalia HNL tarvitsee?
- Miten jo olemassa olevaa *Kuulin kummat* -materiaalia voisi muokata nykyiseen tarpeeseen?
- Missä formaatissa koulutusmateriaali halutaan vastaanottaa?

Tämän jälkeen suunnittelin materiaalin ja työstin *Otti soiton sormillensa* -opaskirjan, jonka HNL julkaisi tammikuussa 2017.

1.3 Kantele koulusoittimeksi

Vuonna 1977 perustettu Suomen Kanteleensoittajat ry. (nyk. Kanteleliitto ry.) on tehnyt urauurtavaa työtä kantelemateriaalin innoittajana ja tutkinto-ohjelmistojen luojana. Kanteleliitto syntyi aikana, jolloin soittajilla ei ollut organisoitua yhteyttä toisiinsa. Myös opiskelupaikkoja ja -materiaalia oli rajoitetusti. 1970–1980-lukujen vaihde oli ”puutteen aikaa” kantelemaailmassa, koska soittimien, opettajien, ohjelmistojen ja myös kirjallisuuden puuttuminen vaikutti kaikkeen. Kantele koulusoittimena oli vielä ajatuksen tasolla. (Tenhunen, 2007.)

Kanteleen asema koulusoittimena tuli esille Suomen korkeinta musiikkikorkeakoulua myöten. Diane Cornell haastatteli tutkimuksessaan Sibelius-Akatemian koulumusiikkiosaston johtaja Roy Asplundia, joka huomautti kaikilla musiikin opettajilla olevan jonkinasteinen oma pääsoitin koulussaan. Hänen mukaansa jollakulla se oli kantele. Riippui täysin opettajasta itsestään, kuinka hyvä hän oli soittimen soittamisessa ja kuinka syvällä hänen tietoutensa oli. (Cornell 1990, 57.) Toisaalta kanteletaiteilija, Sibelius-Akatemian lehtori Eeva-Leena Pokela-Sariola painotti, että kanteleen *pitäisi* olla käytössä lasten luokkahuoneissa, koska suomalainen kansanmusiikki, kantele mukaan luettuna, on lasten [kirjoittajan huomio: musiikillinen] “äidinkieli”, joka pitää oppia ennen kuin opiskellaan muita musiikintyylejä. (Cornell 1990, 57.)

1.4 Pienkanteleen soitto-oppaiden ja nuottijulkaisujen kehitys 1900-luvun alusta nykyaikaan

A. O. Väisäsen pioneerityö *Kantele- ja jouhikkosävelmiä* (1928)

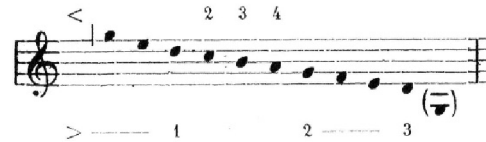
Pienkanteleiden oppaat ovat muuttuneet ajan myötä suuresti. Ensimmäinen pienkanteleopas,

A. O. Väisäsen *Kantele- ja jouhikkosävelmiä* vuodelta 1928, on koottu Suomesta, Aunuksesta ja Vianan Karjalasta (Väisänen 1928, 1.) Kirjan sisältää 232 kantelesävelmää 50 soittajalta ja 48 jouhikkosävelmää viideltä soittajalta. Kirjan kaikki kappaleet ovat perinnesävelmusiikkia.

Ilmestymisen jälkeisissä arvosteluissa huomioitiin se, että Väisänen on koostanut kirjaansa kaiken sen “mitä Suomessa tiedetään kansanomaisen kanteleen ja jouhikon soitosta” (Tiedekirja.fi, 2015.) Väisäsen kirja on enemmänkin kokoelma sävelmiä kuin soitto-opas. Kirja alussa on kattava tietopaketti kanteleesta. Väisänen on nähnyt suuren vaivan myös kertoessaan tietoja soittajista, heidän erilaisista tyyleistään ja soittotavoistaan. Soittajien esittelyssä on henkilöhistorian ja soitettujen kappaleiden lisäksi merkitty nuottiesimerkillä käytössä ollut sävellaji ja sormitukset. 47 sivun kokoisissa alkusanoissa kerrotaan myös muun muassa kanteleen rakenteesta, soittoasunnoista, sormijärjestyksistä ja virityksistä. Ilmiselvästi kirjan kohderyhmä on aikuiset ja musiikista ymmärtävät ihmiset.

20. Iivana Löönen (1847–1925).
Pohjois-Karjalan museo.

18. *Maksima Kyyrönen*, Muuannon kylä, ikä 63 v. 1916. Alimmasta kielestä (g) sanoi, että se »pidää herkuks panna lisäksi». N:o 70 (Väisänen, 1916).

19. *Timo Lipitgå*, Koiton kylä, ikä 60 v. 1917. Nuotitsemisen aikana h¹ aleni hiukan; kun nuotitsija muutti sen b¹:ksi, oli soittaja yhtä tyytyväinen vireeseen. N:ot 68, 81, 139, 147, 185 (Väisänen, 1917).

Kuva 4. Väisänen XXX–XXXI esitteli kirjansa johdannossa henkilöitä ja heidän soittotyylejään. (Eerola & Toiviainen, 2004.)

Soittajien esittelyssä on henkilöhistorian ja soitettujen kappaleiden lisäksi merkitty nuottiesimerkillä käytössä ollut sävellaji ja sormitukset. Useista soittajista on myös valokuva. Vanhan soitto- ja lauluperinteen ollessa katoamassa Väisänen fonografiaa käyttäen tallensi sen, mitä 1900-luvun alussa pystyi vielä keräämään talteen.

Erkki Ala-Könnin ja Martti Pokelan *Pienoiskanteleen opas* (1971)

Erkki Ala-Könnin ja Martti Pokelan *Pienoiskanteleen opas* vuodelta 1971 oli tehty 5- ja 9-kielisille kanteleille. Ulkoasusta näkee, että tässäkin kirjassa on kohderyhmänä aikuiset, musiikin kanssa jo työskennelleet ihmiset. Kaikki kappaleet ovat perinnesiikkia. Kirjan avaussanoissa sanottiin 9-kielisen kanteleen olevan erityisesti koulukäyttöön suunnattu (1971, 3.) Kirja sisältää samoja elementtejä kuin Väisänen kirja eli kanteleen alkuperää, rakennetta, sävellajeja, soittajia jne syventävää tietoa. Kirja sisältää 44 kantelekappaletta.

Nuottikirjasarja: *Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 1–3* (1983–1989)

Kansanmusiikki-instituutin julkaisuina ilmestyneet *Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 1–3* kertovat pienkanteleoppaiden ja -kulttuurin muutoksen kokonaisuutena. *Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 1* (1983) sisältää perusohjelmistoa viisikieliselle kanteleelle. Kirja on jaettu kahteen osaan: vanhoihin kantelesävelmiin ja uusiin sävellyksiin (Saha 1996, 47). Vanhat sävellykset olivat suurimmaksi osaksi loppuunmyydystä A. O. Väisäsen kirjasta (1928), jota *Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 1* -teoksen ensimmäisen painoksen ilmestymisaikaan vuonna 1983 ei ollut vielä painettu uudelleen (Saha 1996, 3.) Uudemmat kantelesävellykset oli mm. Fedja Happo Seura ry:n sävellyskilpailun satoa (Saha 1996, 4).

Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 2 (1987) on ilmestynyt aikana, kun *Kantele kouluun!* -projekti on ollut jo kaksi vuotta käynnissä. Ohjelmisto sisältää uutta materiaalia viisikielisen soittajalle sekä yhdellä että usealla soittimella. Kirjassa on 42 sävellystä 20 eri säveltäjältä. Teokset on saatu kokoon suurimmaksi osaksi Kalevalan juhluvuonna 1985 Kansanmusiikki-instituutin ja Kaustisen kansanmusiikkijuhlien järjestämässä viisikielisen kanteleen sävellyskilpailussa. (1987, 3.)

Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 3 (1989) on Sinikka Järvelän toimittama kirja Martti Pokelan pienkantelesävellyksistä. Kirjassa on sekä soolokappaleita että sävellyksiä monille pienkanteleille. Martti Pokela tunnettiin jatkuvasta luomisesta. Hän loi aina uutta ja kokeille ja etsien (1989, 3). Pokela oli tunnettu siitä, että hän muunteli musiikkiaan joka ainoa kerta soittaen aina eri lailla (1989, 4).

Hannu Saha kokosi myös pienkanteleoppaan 10-kieliselle kanteleelle (1986). Opas on hyvin samankaltainen kuin *Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 1*, joka ilmestyi kolme vuotta aiemmin. Kymmenkielisen kanteleen opas keskittyy näppäilysoittoon, vaikka kirjassa esitellään myös perussoinnut ja sulkutyöli. Monet kappaleet on Väisäsen 1928-ilmestyneestä kirjasta, joka oli loppuunmyyty.

Kansanmusiikki-instituutin tekemä kirjasarja kuvaa minusta pienkantelekulttuurin muutosta 1980-luvulla. Vuosikymmenen alussa oli vielä soittomateriaalista pulaa ja perusmateriaaleina oli ollut soitonopiskelussa vain Väisäsen sekä Ala-Könnin ja Pokelan tekemät ohjelmistot. Toinen kirja julkaistiin tilanteessa, jossa *Kantele kouluun!* -projekti oli ollut käynnissä kaksi vuotta. Samalla julkaistiin ensimmäiset sävellykset lapsille. Kolmas kirja vei entistä enemmän pienkanteletta kohti juuriaan: keskiössä oli luova ja yksilön säveltämä musiikki.

Kantele kouluun! -hanke (1984)

Suomalaista koulusoitinhistoriaa tehtiin vuonna 1962, kun Osuuspankit rahoittivat “*Operaatio nokkahuilun*” kautta nokkahuiluja kouluille. Tätä kautta nokkahuiluista tuli pääasiallinen koulusoitin kansa- ja peruskoulussa. (Laitinen & Saha 1985, 4.) Tämä sama lahjoitusmetodi otettiin käyttöön vuonna 1984, kun osuuspankkijärjestö yhdessä Kansanmusiikki-instituutin kanssa teki operaation ”viisikielinen kantele koulusoittimeksi”. Hankkeen nimeksi tuli *Kantele kouluun!*, jonka osana julkaistiin samanniminen oppikirja (1985, 4). Kansanmusiikki-instituutti teki projektissa kanteleoppaan yhteistyössä Jussi Ala-Kuhan vetämän Kaustisen Soitinverstas Oy:n kanssa. Osuuspankkijärjestö rahoitti soitinvertaan rakentamat 4000 kappaletta 5-kielisiä OP-kanteleita suomalaisiin kouluihin. Ala-Kuha loi projektia varten ensimmäisen ”teollisen” 5-kielisen mallin. (Nieminen & Saha, 2007.)

Kantele kouluun! on kokonaisvaltainen tietopaketti 5-kielisestä kanteleesta. Kirjassa käytiin läpi 5-kielisen kanteleen koulukäyttömahdollisuudet, historiaa, soittotapoja, tekniikkaa sekä ohjelmistoa (1984, 3). Kirjaa voidaan luonnehtia kokonaisvaltaiseksi, koska siinä on esitelty 1980-luvulla olennaisena pidetty kanteletietous. Kantele kouluun! -hanke oli paljon enemmän kuin pelkkä kanteleopas. Heikkilän ja Niemisen mukaan (2009, 38) projekti poiki kehitystä viisikieliseen kanteleeseen ja sen käyttöön. Hankkeen jälkeen useat tekijät ovat julkaisseet erilaisia viisikielisoppaita 1980-luvun lopulta alkaen ja kanteleensoitto on saatu pysyväksi osaksi peruskoulun musiikkiopintoja. Kantele kouluun! -kirjasta julkaistiin myös suppeampi laitos ruotsinkielisenä nimellä *Lär dig spela 5-strängad kantele* (Laitinen & Saha 1987) ja englannin kielellä nimellä *A Guide to Five String Kantele Playing* (Laitinen & Saha 1988).

Kansanmusiikki-instituutin tekemän 10-vuotissuunnitelman kaksi päätavoitetta 1980-luvulla oli yleissivistävä ja musiikkikasvatuksellinen tavoite. (Laitinen & Saha 1985, 4.) Musiikkikasvatuksellisista tavoitteista tärkeimmät olivat Laitisen ja Sahan mukaan (1985, 5) sointutajun kehittäminen eli sointujen soitto, oman laulun tai muiden soitinten melodian säestys sekä luova musisointi.

Kymmenen vuotta myöhemmin Anna-Liisa Tenhunen teki pro gradu -tutkielman *Kanteleet kaapeista* (1996), jonka julkaisi Kerhokeskus – Koulutyöntuki ry. Kirja on hyvin samankaltainen kuin *Kantele kouluun!*. Ohjelmistoa oli laajennettu ottamaan huomioon myös 10-kieliset kanteleet. (Tenhunen 1996, 3.) Uutena asiana tuli mm. sähköiset apuvälineet kuten viritysmittarit. (Tenhunen 1996, 11.)

Jan Dobron *Laulan ja soitan viisikielisellä* (1989)

Jan Dobro (oik. Jan Dobrowolski) on puolalaissyntyinen, vuosikymmeniä Suomessa asunut musiikinopettaja, kuoronjohtaja, säveltäjä ja muusikko, jonka klassisen musiikin opiskelutausta (Vikström, 16.3.2015) näkyy hänen kanteleohjelmistossaan *Laulan ja soitan viisikielisellä*.

Dobro on kirjoittanut ohjelmistonsa alkusanoissa kokoelman laadinnalla olleen kolme lähtökohtaa: 1) mahdollisimman suuren perinteisten sävelmien kokoelman koonti, 2) viisikielisellä ylipäättään soitettavien kappaleiden mahdollisimman kattava kokoaminen ja 3) viisikieliselle musikaalisesti sopivan materiaalin kerääminen (Dobro 1989, 3).

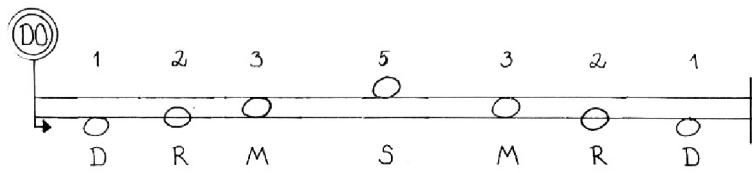
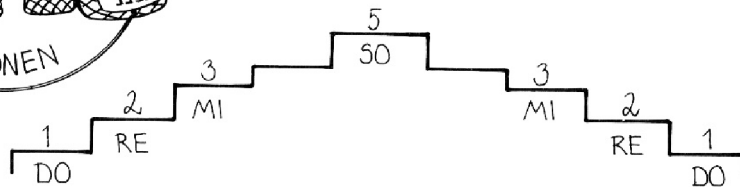
Kokoelmassa oli jo tutun perinnesävelmisen lisäksi uutena elementtinä klassisia kappaleita mm. Mozartilta ja Schubertilta. Tyyleistä löytyi klassisen musiikin ohella rock ja negrospirituaalit. Ohjelmistoa käytetään soiton opetuksessa yhä edelleenkin. Kirjan painos on myyty loppuun. Dobro oli ensimmäinen, joka kirjoitti kokonaisen kirjan monipuolisesti eri musiikkityyleillä. Kantele kouluun! -hanke näkyi selvästi kirjan materiaalissa. Viisikielinen kantele oli esitelty lapsille sopivana soittimena ja kirjassa oli myös paljon lastenlauluja.

Varhaismusiikkikasvattajien tekemät oppaat

Kun kanteleet oli saatu kouluun, alkoi kantelemateriaalien suunnittelu varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Vielä 1970-luvulla kaikki kanteleelle kirjoitettu materiaali oli suunnattu suoraan aikuisille. Vuodesta 1985 lähtien kirjojen musiikkityylit alkoivat muuttua. Samoin kirjojen ulkoasuun tuli todella suuri muutos. Oppaiden sivuilla seikkaili hiiriä ja elefanteja. Musiikin teorian asiat kuvattiin lapsille ymmärrettävässä muodossa.

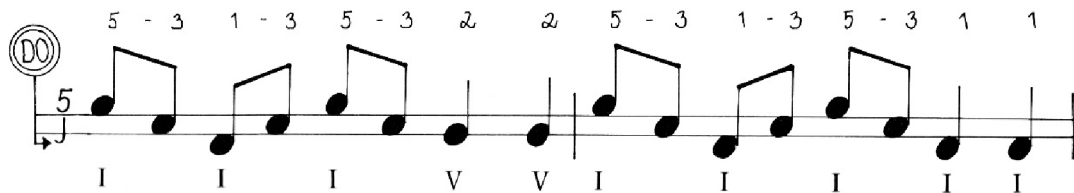

DO-RE-MI-SO

NUKU, NUKU NURMILINTU

KALEVALAINEN
SÄVELMÄ

Kuva 5. Väinö Viitonen eli SO-sävel. (Ollanranta & Simojoki 1987, 45.)

Esimerkiksi *Sormet sormien lomahan* -oppaassa käytettiin solmisaatiota oppimisen pohjana. Géza Szilvayn Kodály-metodille perustavan Colourstrings-menetelmän avulla Ollanranta ja Simojoki opettivat 5-kielisen kanteleen soittoa DO-RE-MI-FA-SO -sävelillä. Ollanranta ja Simojoki ottivat kirjaansa Szilvaylta menetelmän, jossa DO-avaimella on yksi tai kaksi nuottiviivaa. Näin lapsi pystyi oppimaan ensin duurin viisi ensimmäistä säveltä. Kun muutettiin LA-avaimelle, lapsi oppi helposti mollin viisi ensimmäistä säveltä. Menetelmä auttoi helposti löytämään melodioita ja sointuja kanteleesta. *Sormet sormien lomahan* oli lähtökohtaisesti tehty improvisatoriseksi ja korvakuulolta soittoa tukevaksi. (Ollanranta & Simojoki 1987, 3)

Varhaiskasvatukselle on tehty useita oppaita ja nuottikokoelmia 1980-luvun puolesta välistä lähtien. Tuoreimpana julkaisuna *Vivo pikkukantele* (2015) on 5-kielisen kanteleensoitto-opas, joka on selkeästi keskittynyt eskareihin ja musiikkileikkikouluihin.

Improvisaatio pienkanteleilla

Improvisaatio on ollut olennainen osa pienkanteleensoittoa kautta soittimien historian. Anu Itäpellon kirja *Omasta päästä* (1999) kertoo yleisiä kokemuksia kansanmusiikin alkuopetuksesta. Itäpellon kokemukset voidaan soveltaa varhaiskasvatukseen ja myös pidemmälle menneeseen soittamiseen. *Omasta päästä* ei ole vain kanteleesta kertova teos, mutta kanteleensoittajana Itäpelto sivuaa monesti juuri kanteleelle olennaisia asioita.

Arja Kastinen on kirjoittanut useita oppaita kanteleimprovisaatiosta ja pienkantelemusiikista. Hän on erikoistunut pienkanteleisiin ja varsinkin niillä soitettuihin improvisaatioihin. Nuottikirjansa *Taivas auki* tekstiosiossa Kastinen kirjoitti ”omasta mahdista” (2009, 21–22). Improvisaatio on hänestä soittajan sisintä ja matka itseensä. Kastinen kokeekin, että improvisaatioiden transkriptioiden puuttuminen voi olla positiivinenkin asia. Soittajan matka itseensä on erilaisista poluista luotu, eikä kukaan opi luomaan seuraamalla toisten polkuja. (Kastinen 2009, 22.)

Kastinen on julkaissut internetissä *Pienkanteleiden luovan käytön elvyttäminen musiikkikasvatuksessa* -oppaan, joka on Varsinais-Suomen kulttuurirahaston rahoittaman projektin loppuraportti. Opas sisältää soittotekniikkaohjeita ja kuvia, ideoita ohjelmistoon ja improvisaatio-ohjeita. Netistä ilmaiseksi ladattava, pdf-formaatissa oleva opas on helpotajuinen niin soittajalle kuin opettajallekin. (Kastinen, 2014.)

Erytyistä kohderyhmää varten tehdyt kokoelmat

2000-luvun puolella on tehty niin sanottuja täsmäoppaita tiettyjä ryhmiä ja ryhmittymiä varten. Eila Kostamon ja Sergei Stangritin *Pienkanteleopas lapsille* on ohjelmisto, jota on käytetty Kajaanin Kaukametsäopiston ja Kainuun musiikkiopiston oppilailla. Kappaleita voidaan soittaa myös yhdessä isojen kanteleiden kanssa. (Kostamo & Stangrit 2002, 2.)

Koeoppilaina olleet *Marjukkaiset*-ryhmä on olemassa yhä edelleenkin. Kajaanin kaupungin kotisivun mukaan *Marjukkaisia* on kolme eri ryhmää ja soittimina on 5- ja 11-kieliset kanteleet. Soiton lisäksi *Marjukkaiset* leikkivät, laulavat ja opiskelevat musiikin teorian alkeita. (Kajaanin kaupunki, 1.2.2016) Kostamon ja Stangritin opas on ollut eräänlaisena esimerkkinä omalle oppaalleni. Kohdennettu ryhmä kaipaa sovituksia kappaleista, jotka ovat ryhmälle ominaisia.

Soitinkoulujen tapaiset sarjat

Pienkanteleista on puuttunut samankaltaiset oppimateriaalit kuten Michael Aaronin *Pianokoulu*. Sari Kaasinen teki musiikkikouluja varten *Minä soitan kanteletta 1 ja 2* -kirjat (2004 ja 2005.) Kirjoissa on lopussa ohjeita opettajille. Oppaissa opiskellaan soiton lisäksi myös nuottien kirjoitusta, soinnuttamista ja säveltämistä.

Omasta päästä!

Tutki kappaletta opettajan kanssa ja soita. Keksi sitten omasta päästä oma Lippane.
Merkitse muistiin.

Lippane

Soittanut Pekka Komulainen

The image shows a musical score for the piece 'Lippane'. It is written in 2/4 time and G major (one sharp). The score consists of four staves. The first two staves contain the melody, which starts with a quarter rest followed by eighth notes. The last two staves contain a simple harmonic accompaniment, primarily using chords and eighth notes.

Kuva 6. Oman variaation säveltäminen (Kaasinen 2005, 15).

Sähköiset pienkanteleet

Sähköisistä pienkanteleista on olemassa vain *Let's Play Kantele* -opas, joka sisältää vihon ja CD-levyn (Kaikkonen, Koistinen, Ruhkala & Sopenan, 2002). Oppaassa on soittoneuvojen lisäksi apuja komppisoittamiseen ja CD:llä löytyy kappaleiden melodiat, kompit ja konetaustat.

1.5 Helkanuorten liiton koulutusmateriaalit

Nouskaamme norolle nuoret -ohjelmavihko (1984)

Helkanuorten liiton perustamisen jälkeen päivitetty koulutusmateriaali *Nouskaamme norolle nuoret* on hyvin samankaltainen kuin *Helkatyön opas*. Yhdessä Karjalaisen Nuorisoliitto ry:n kanssa tehty materiaali on “ajatuksellinen sekatavarakauppa”: 24 sivuun on sisällytetty “jokaiselle jotakin”! Opas sisältää perinneleikkejä, esiintymisohjeita, puvustusvinkkejä, kalevalaista laulua ja juhlan järjestelyohjeita. 1980-luvulla tämänkaltainen tiedollinen runsaudensarvi oli käytännöllinen. Helkaohjaajat kaipasivat ohjenuoria. Toisin kuin nykyisenä internetaikana oli painettu opas todella kalliin helkakerhojen ohjaajille materiaalin lähteenä. Aineistossa oli kaiken kaikkiaan 12 melodiaa.

Kuulin kummat -aineisto (1994)

Vuonna 1994 vietettiin Kansallisen kulttuurin juhluvuotta, jonka tavoitteena oli kansallisen kulttuurin ja suomalaisen identiteetin voimistaminen (HNL 1994, 1.) Helkanuorten liitto julkaisi juhluvuoden kunniaksi koulutusmateriaalin nimeltä *Kuulin kummat*. Kirjan toimittanut Satu Sinisalo kertoi sähköpostissaan (K1, 5.3.2015), että aineisto julkaistiin Kalevalanpäivänä 1994.

Kuva 7. Kansallisen kulttuurin juhluvuosi 1994 -logo. (HNL 1994, 1.)

Aineisto sai Sinisalon mukaan nimen *Kuulin kummat* vanhasta runosta:

Aineiston nimi tulee Kantelettaren runosta 183 "Hämehen kävijät", joka alkaa Kuulin kummat, näin imehet Hämeessä käyessäni. Tämä runo oli joskus meillä Suur-H:gin helkanuorissa ohjelmistossa, mutta en muista keneltä tuli ehdotus nimetä aineisto sen mukaan.

(K2, 8.3.2015.)

Materiaalia oli tekemässä monta kalevalaisuudesta ja kansanmusiikista kiinnostunutta ihmistä. 52 sivua sisältävä kokonaisuus on hyvin monipolvinen. Materiaali esittelee mm. suomalaisia kansallispukuja, laululeikkejä, kalevalaisia lauluja, 5-kieliselle kanteletta ja ohjelmistoa tälle soittimelle. Ohjaajia auttamaan on koostettu perinnemuistio eri vuoden juhliin liittyvistä juhlista ja niiden tavoista sekä vinkkejä yleisesti kerhon toimintaa ja erityinen ohjelmarunko "pirpanapiirille". Lopussa on liitteenä ohjeet helkanuorten kerhon perustamiseen ja säädökset koulun kerhotoimintaa varten. (HNL 1994, 2.) Materiaalissa oli koottu kaikki olennainen helkatoiminnan kannalta katsottuna. Ainoa ongelma oli se, että suurin osa kirjoituksista oli suhteellisen lyhyitä ja hyvin suppeita tietomäärältään. Kaikki oli kiteytetty ytimekkäästi. Arvelen, että tarkoituksena on ollut tehdä monipuolinen opas ohjaajille hyvin tiivistetyssä muodossa.

Haasteelliseksi osoittautui kappaleiden nuotinnus pelkän melodian kirjoittamisella. Osaan kappaleita oli merkitty soinnut. Nykysoittajat haluavat nuottinsa koneella kirjoitettuna ja käsinkirjoitetut nuotit koetaan vaikeiksi. Aineistossa oli kaiken kaikkiaan 18 melodiaa.

Helkaohjaajan ABC (2003)

Helkaohjaajan ABC:n etu on se, että siitä saa selvää kaikesta tarpeellisesta helkakerhon perustamiseen liittyen (Aallonpää-Ekrias 2013, 11). Kuten aiemmatkin materiaalit, on *ABC:n* sisältö helkatoiminnan käytännön ohjeita ja ohjelmistojen esittelyä. Vihossa on päivitetyt ohjesäännöt paikallisyhdistyksille (3–4) sekä neuvoja paikallisen helkatoiminnan aloittamiseen (5). Aineistossa oli vain kolme melodiaa.

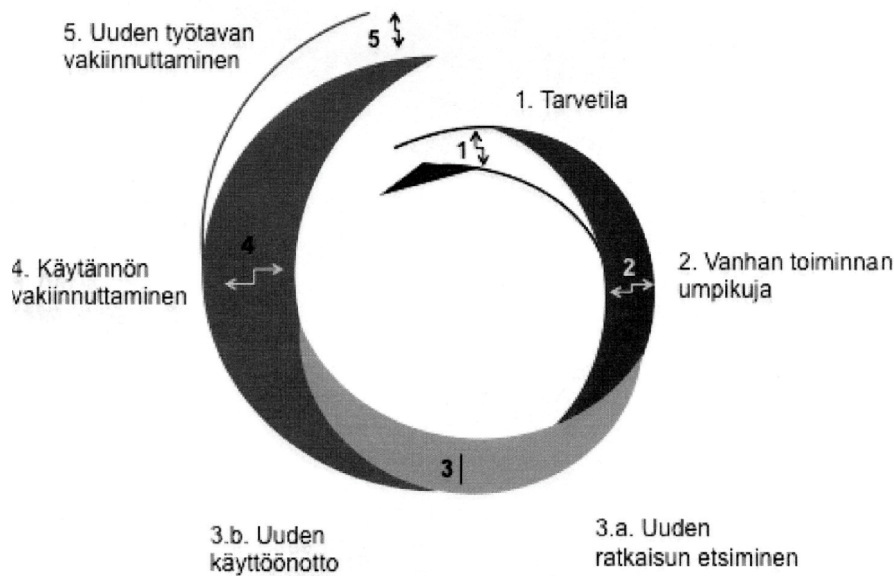
2. TUTKIMUKSEN TAUSTA, MENETELMÄT JA AINEISTO

2.1 Toiminnan teoria ja kehittävä työntutkimus

Pro gradu -tutkielmani kuuluu kehittävään työntutkimukseen. Analysoin toimintaprosessia, johon kuului esimerkiksi kyselyjä. Avaan tutkimuksessani pienkanteleensoiton oppaiden ja ohjelmistojen sekä HNL:n koulutusmateriaalien taustoja. En varsinaisesti etsi toiminnan ristiriitoja (vrt. Helle 2011, 39), vaan kehitän liitolle suunnatun materiaalin liiton tarpeita vastaavaksi. Samalla pohdin, mihin suuntaan HNL:n kannattaisi omaa koulutusmateriaalikokoelmaansa ja julkaisujaan viedä.

Toimintajärjestelmässä yksilö ja kollektiivinen toiminta ovat erottamattomat. Yksilö toimii aina osana yhteisöä. Heillä on omat sovitut työskentelyvälineet yhteisön sisällä, joita yhteisö käsittelee. (Helle 2011, 45–46.) HNL:n työvälineinä on mm. esiintymiset ja koulutukset, runo ja sana. Tutkimuksessani pohdin, miten saisin tuotua kanteleensoiton sisälle HNL:on uudeksi tai uudistetuksi työvälineeksi liiton jäsenten keskuuteen. Prosessissa analysoin kohteellisesti kanteleensoittoa (Helle 2011, 46–47.) Tarkoitukseni on sekä kartoittaa potentiaalisten soittajien taitotaso että muokata materiaali, joka on motivoivaa ja palvelee liiton jäseniä. Liitto voi myös halutessaan tehdä julkaisusta myyntituotteen, jolloin julkaisu myös hyödyntäisi liiton taloutta.

Tutkimukseni on osa ekspansiivista oppimisen sykliä. Alkutilanteen toiminnan kyseenalaistamisen jälkeen, yksilö löytää toimintansa olevan vaikeaa tai jopa umpikujassa. Yksilö pyrkii etsimään uutta ratkaisua. Löydettyään ratkaisun, hän ottaa sen käyttöön. Vähitellen käytäntö vakiintuu yhteisössä ja siitä muodostuu uusi työtapa. (Engeström 1987, 189.)

Kuva 8. Ekspansiivisen oppimisen sykli. (Helle 2011, 60; alkuperäinen: Engeström 1987, 189.)

Valitsin työskentelymetodiksi kyselyn enkä haastattelua, koska pystyin tarkan kyselyn avulla saamaan tarvittavat vastaukset muodostaakseni kuvan HNL:n paikallisten toimijoiden tarpeesta materiaaliin. (Vrt. Hirsjärvi & Hurme 2011, 37.) Haastattelujen tekeminen olisi ehkä palvellut laajempaa tutkijakuntaa tulevaisuudessa, jos olisin ottanut tutkimuksen keskiöksi laajemmin helkätöiden ja koulutuksen. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 35.)

Rajattuani aiheen hyvin suppeaan kokonaisuuteen ei tarvetta laajamittaiseen teemahaastatteluun syntynyt. Sähköpostilla tehdyn kyselyn avulla sain tarvitsemäni vastaukset nopeasti, tarkasti ja kustannustehokkaasti. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 37.) Koska minulla on työni puolesta vahvat ja haastattelussa ehkä haastateltavan vastauksia ohjailevatkin mielipiteet tutkittavasta aiheesta, halusin antaa liiton toimijoille mahdollisuuden kertoa mielipiteensä siitä millainen tutkimuksen lopputuloksen, eli kantelesovituskirjan, tulee olla. Kirjallisen kyselyn avulla en voi persoonallani vaikuttaa vastauksiin. (Vrt. Hirsjärvi & Hurme 2011, 35.)

Samoin kyselyn avulla sain tietää tarkasti ja nopeasti varhaisemman materiaalin syntyhistorian. Halusin löytää täsmällisiä tosiasiatietoja ja arvionvaraisia tosiasiatietoja kehityshanketta varten. Kyselyssä ei käsitelty ollenkaan sosiaalisia suhteita, asenteita, arvoja ja käyttäytymistä. Mielipiteetkin koskivat vain materiaalin käyttöä koulutuksessa. (Vrt. Hirsjärvi & Hurme 2011, 106.)

2.2 Kyselyn aineisto ja aineiston läpikäynti

Koulutusmateriaalin valmistelu alkoi yhteisön tarpeen määrittämisellä. Tein sekä HNL hallitukselle että paikallisyhdistysten ohjaajille kyselyn, jonka avulla sain kartoitettua liiton tilaaman koulutusmateriaalin tarkan tarpeen.

Kyselyaineiston otos on pieni käsittäen vain 8 henkilöä. Koen otoksen kuitenkin olevan riittävän edustava, koska koko organisaatiosta on vastannut 6/7 hallituspaikkakuntaa ja 2 ohjaajaa. Monesti myös hallituksen jäsenet ovat aktiivisimmat helkaohjaajat. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka mainitsevat ilmiön ymmärtämisen olevan kvalitatiivisessa tutkimuksessa tavoite, ei tilastollisten yhteyksien etsiminen (2009, 49).

Tutkittavien valinnan tulee olla harkittua ja tarkoitukseen sopivaa, ei satunnaista. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 88–89.) Kyselylomake jaettiin *Kuulin kummat* -materiaalin tekijöiden lisäksi Helkanuorten liiton hallituksen jäsenille ja paikallisille ohjaajille. Kaikki aktiiviset helkatyön paikkakunnat olivat edustettuina hallituksessa 2015: Helsinki, Kotka, Kuhmo, Laukaa, Lempäälä, Pori ja Tampere (HNL, JR 2015.). Seitsemästä aktiivisesta helkapaikkakunnasta vain yksi paikkakunta jätti vastaamatta. Näin ollen otos on niin edustava kuin saattoi. Edustavan tutkimuksen määritelmän mukaan myös sisällön on oltava säännöllisesti kerättyä ja määrällisesti sopivan kokoinen. Saaranen-Kauppinen ja Puusniekan mukaan koko prosessin lähtökohta on oltava yleistettävyyttä (2006, 51) ja tarkoituksenmukaisuus (2006, 52).

Kyselyn vastaukset auttoivat minua muodostamaan täsmällisen käsityksen siitä, mitä koulutusmateriaalia HNL tarvitsee jäsenistölleen. Kyselyn tulokseksi muodostui pienkanteleopas *Otti soiton sormillensa*, joka oli samalla matalan kynnyksen alkeisopas kanteleensoittoon ja kantelesovitusteos helkatyön materiaaliksi.

Helkatoimijoiden kyselyvastaukset on numeroitu vastausajankohdan mukaan S1–S9. Koska otos kyselyissä on ollut pieni, on anonyymit helkatoimijat nimetty vastausten ajankohdan mukaan siten, että sähköpostien numerointi on juokseva, mutta henkilöt on koodattu Hl01–Hl06.

Jotta toimeksiannon tarkka kohde kristallisoituisi, tehtiin kysely *Kuulin kummat* -materiaalin tekijöistä kirjailijalle ja julkaisuajankohtana toimineelle HNL:n toiminnanjohtajalle. Nämä Kuukkasen (nyk. Sinisalo) ja Solastien haastattelut on koodattu heidän nimillään. Vastaukset ovat aikajärjestyksessä: K1–K3. Sinisalon ja Solastien haastattelujen anonyymiteetti ei ole tarpeen, koska he ovat jo julkaistun kirjan taustahenkilöitä.

Sain tiedonantoja puhelimitse musiikkipedagogi Rita Varoselta liittyen solmisaation käyttämiseen soitto-oppaassa ja Eila Kostamolta lisätietoja *Nyt mie souan* -kappaleen tekstien alkuperästä. Musiikkipedagogi Maija Salo auttoi rakentamaan oikeat piirileikkien ohjeet useaan kappaleeseen ja auttoi löytämään nuottilähteitä.

2.3 Aineiston arkistointi, haastateltavien anonymiteetin turvaaminen ja luotettavuus

Saaranen-Kauppinen & Puusniekan (2006, 23) mukaan hyvään tutkimuskäytäntöön kuuluu *luottamuksellisuus* ja *anonymiteetti* tutkimusmateriaalien käsittelyssä. Koska kyseessä on pieni liitto, on vastaajien anonymiteetti oltava tarkasti varmistettu. Tämän vuoksi en mainitse mikä rooli vastaajalla on liitossa tai paikallisesti, koska näistä tiedoista voidaan jäljittää ihmisen henkilöitymä. Jätän myös paikkakunnan mainitsematta.

Tutkimuksessa on tehty kysely HNL neljälle hallituksen jäsenelle ja kahdelle ohjaajalle kattaen kuusi seitsemästä vuoden 2015 aktiivisen helkatyön paikkakunnasta. Koska otos on pienessä liitossa erittäin kattava, niin vastaajien anonymiteettisuojaan turvaamiseksi aineistosta ei paljasteta lisäosia. Samoin aineisto on kirjoittajan hallinnassa, eikä sitä luovuteta ulkopuolisille.

2.4 Kodály-kontekstin käyttö opaskirjassa

Nuottimateriaalin pohja on koostettu helkatyön oppaista kuten *Kuulin kummat* ja *Nouskaamme norolle nuoret*. Analysoituani jo valmiina olevat helkatyön nuottimateriaalit huomasin, että tarvitaan helppoja kansanlaulukappaleita esittelemään ja auttamaan kanteleen perustekniikassa. Käytän muokkaamassani ohjelmistossa eli ”musiikillisessa matkassa” kuten itse tätä helkanuorten soittomateriaalia kutsun, myös Kodály-konseptin säveltapailun mallia.

Tapailu aloitetaan pienelle lapselle luonteenomaisimman intervallin, pienen terssin, ”käki-terssin” sävelistä SO–MI. Vähitellen lisätään mukaan uusia säveleitä ja päästään pentatoniseen asteikkoon. Siitä edetään kokoasteikkoon ja rinnakkaiseen molliin.

(Sibelius-akatemia, 2015.)

Tutustuin Kodály-metodiin Unkarissa opiskellessani. Monissa kanteleoppaissa määritellään sävelten korkeuksia solmisaationimin. Kappaleet ovat vaikeusjärjestyksessä, jolloin helpoimmat kappaleet, joita voidaan soittaa jopa yhdellä soinnulla, ovat aivan alussa. Kappaleet vaikeutuvat loppua kohden. Niihin on sovitettu muun muassa erilaisia bassokulkuja ja stemmoja.

Kaikki kappaleet ovat helkityöhön liittyviä. HNL ohjelmistoon kuuluneita musiikin perinnetyylejä on *Kuulin kummat* -materiaalin mukaan kalevalaiset runot ja laulut, laululeikit, ketjulaulut, piirileikit jne. (HNL 1994, 26–42). Kodály-konteksti painottaakin oman kulttuurin tuntemista:

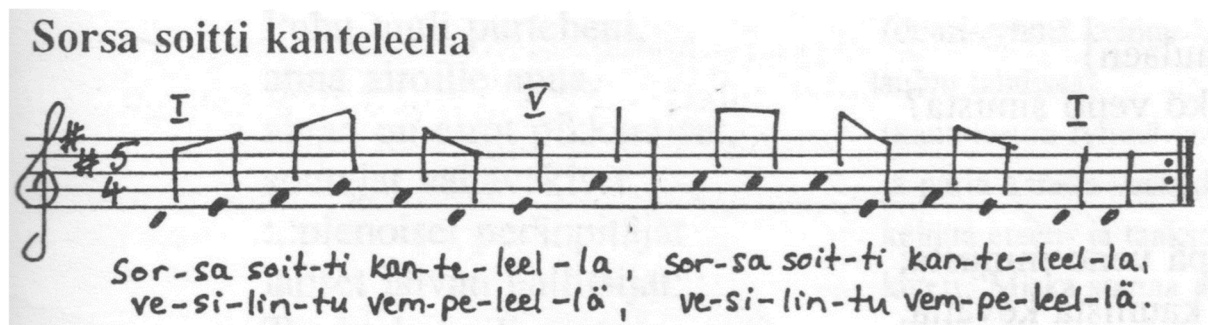
Niin kuin lapsi oppii äidinkieltänsä, samoin hänen on opittava synnyinmaansa musiikillinen äidinkieli. Sen muodostavat perinteiset lastenlaulut ja *kansanlaulut*.
Zoltán Kodály.

(Kodály-seura, 2015.)

3. HANKKEEN ETENEMINEN

3.1 Lähtöpiste ja kehityshankkeen tavoite

Ajatus kanteleohjelmiston muokkaamisesta HNL:lle syntyi analysoidessani liiton julkaisemaa materiaalia *Kuulin kummat* (HNL, 1994). Materiaali sisälsi monipuolista tietoa suomalaisesta perinteestä, juhlista ja niihin liittyvistä tavoista. Loppuosassa kirjasta esiteltiin helkanuorten esittämien laulujen pääpiirteet. Esimerkkinuotit olivat yhdellä rivillä esiteltyjä melodioita ja melodian alapuolella oli nuotin tekstit. Kappaleeseen oli lisätty vain sointumerkinnät mahdollista säestystä varten.

Kuva 9. Nuottiesimerkki *Kuulin kummat* -kirjasta. (HNL 1994, 45.)

Helkanuorten liiton hallitus antoi minulle vapaat kädet tehdä päivitystä, suunnitelmia ja muutoksia *Kuulin kummat* -aineistoon. Keskustelujen edetessä huomasin, että on välttämätöntä tehdä suppea kysely kirjan sisällöstä ja aineiston laajuudesta. Sama toive nousi myös hallituksesta:

Outi tekee graduaan Helkaliitolle uusimalla Kuulin kummat -materiaalia. Tarkoitus on saattaa laulut ja leikit siistimmän näköisiksi nuotinnoksiksi ja tehdä biiseistä videot/audiot nettiin. Vastatkaa toki Outin kyselyyn!... Noin hallituksen kannalta olisi kuitenkin ollut hyvä vielä sellainen yhtenäinen tutkimustoive esittää graduntekijälle... Saamme siis materiaalia kanteleopetukseen ja lisäksi syksyllä Kuulin Kummat -koulutuksessa testataan tuo materiaali käytännössä.

(S6, Hlö2. 6.3.2015.)

Erään hallituksen jäsenen koko hallitukselle kohdistettu sähköpostiviesti antoi alkusysäyksen toimeksiannon rajaamisesta vain kantelemateriaaliin:

...Ehdottomasti Kuulin kummat-materiaali kaipaa päivitystä muutenkin, mutta olen sitä mieltä, että aikataulu on tällaiseen totaaliseen uudistustyöhön liian kiireinen ja uuden sisällön tuottamiseen kaivattaisiin useamman kentällä toimivan ohjaajan näkemystä.

Itse näen, että nykyisen materiaalin nuotintaminen ja sovittaminen palvelee varmasti monia ryhmiä ja toivottavasti innostaa ohjaajia ottamaan kanteleita enemmänkin mukaan kerhotoimintaan. Aineiston lopullinen muokkaaminen ja sisällön tuominen tähän päivään onkin sitten iso homma, johon toivottavasti rohkenemme pian tarttua...

(S7, Hlö6. 9.3.2015)

Kuulin kummat -aineisto sisältää hyvin paljon perinnetietoutta ja itse koen olevani enemmän omimmillani kanteleensoiton parissa. Tämän vuoksi hallitus kokouksessaan 28.3.2015 irrotti *Kuulin kummat* -materiaalista kanteleosion omaksi kokonaisuudekseen. Hallitus alkoi myös tutkia mahdollisuutta siirtää koko materiaalia internet-sivustolle. (HNL, HK PK 2/2015 28.3.2015.)

Ajattelin auttaa helkaohjaajia ympäri Suomen sovittamalla vanhoja helkatoiminnasta tuttuja kappaleita kanteleille ja tuottamalla myös uutta materiaalia. Suurimmalle osalle helkatoimijoita kantele on ehkä tuntemattomampi, joten myös kanteleen esittely ja apukeinot soittoon on paikallaan. Näistä lähtökohdista päätin tehdä helkanuorille sovituskokoelman suomalaista laulettua perinnesävelmusiikkia pienkanteleille. Koska soittaja saattaa lähteä ns. nollassa, olen pitäytynyt duuri-sävellajissa ja poistanut sovituksista vaikeammat rytmiikat kuten takapotkurytmit. Musiikki etenee näissä kantelesovituksissa varmalla pulssilla eteenpäin. Jokaisen sävelen päälle on kirjoitettu solmisaationimi jolloin nuotinlukutaito ei ole pakollista.

Materiaalissa pitäisi ehdottomasti olla esim. kanteleen soinnut "kuvina" sekä nuotit nimettyinä kanteleen kielten mukaan (DO–RE–MI –FA–SO). Nykyinen materiaali edellyttää vähintään luokanopettajan koulutusta ja/tai musiikin opintoja kerhon vetäjältä.

(S4, Hlö4. 9.3.2015)

Helkanuorten ideologia on, että runo on elävä. Koska materiaalin tilaajana on juuri HNL, olen ottanut ohjelmistoon kappaleita, joissa on tekstit. Kanteleoppaita löytyy useita ja pelkästä soittamisesta kiinnostuneille olen koonnut listan oppimateriaalista.

3.2 Materiaalin valinta

Käytin alkuperäisten helkakappaleiden kartoittamiseen ja koostamisessa kahta HNL:n julkaisemaa kirjaa: *Nouskaamme norolle nuoret* (1984) ja *Kuulin kummat* (1994). Molemmat aineistot muodostuvat kirjoituksista, joissa alan asiantuntijat kertovat suppeasta teema-alueesta, kuten kansallispuvuista tai 5-kielisistä kanteleista. Kirjat on tehty yhteistyössä toisen toimijan kanssa. *Nouskaamme norolle nuoret* on tehty yhteistyössä Karjalaisen Nuorisoliitto ry kanssa ja *Kuulin kummat* -aineisto on tehty kansallisen kulttuurin juhluvuonna 1994 yhteistyössä Koulun Kerhokeskus ry:n kanssa.

Olen huomannut, että helpot, suoraan omaan kerhotyöhön siirrettävät sovitukset ovat haluttuja. Siitä johtuen opastyön tärkein asia oli selittää vanhat helkamateriaalit ja uudet kappaleet niin, että soittaminen onnistuu ensimmäistä kertaa kanteleen parissa olevalle helkanuorelle tai vetäjälle.

Alun perin oli ideana muokata *Kuulin kummat* -materiaalia lisäämällä siihen musiikkimateriaalia. Liiton hallitus myös päätti 28.3.2015 kokouksessa julkaista materiaalin maksuttomana netissä. Selvitin minkä hintainen materiaalista tulisi, mikäli siihen tulee TEOSTO- tai muita maksuja (HNL, HK 28.3.2015) Muokkasin hallitukselle internetsivuston sivukartan, josta tuli kanteleopaskirjan alustava sisällysluettelo ja nuottien etenemisjärjestys.

Muodostamassani alkuperäisessä internet-sivuston sivukartassa, joka löytyy liitteenä no 4, esittelin ohjelmiston seuraavasti (28.3.2015):

- Alkeiskappaleita: 6 sävelmää
- Ketjulaulut ja kalevalaiset sävelmät (duurissa): 7 sävelmää
- Piirileikkejä (duurissa): 8 sävelmää
- Ketjulauluja ja kalevalaisia sävelmiä (mollissa): 3 sävelmää

Koska kirja on sekä opas kanteleensoiton alkeisiin että helkakappaleiden sovitusteos, oli kappaleiden edettävä vaikeusjärjestyksessä (2017, 8). Alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen kirjassa on kuusi ketjulaulu- ja viisi piirileikkisävelmää. Kaikki mollikappaleet eli kolme sävelmää poistettiin materiaalin yksinkertaistamiseksi (perustelu kappaleessa 3.3). Alkeiskappaleiden määrä pysyi kuudessa sävelmässä. Loppujen lopuksi kirjaan päätyi 17 kappaletta. (2017, 28.)

3.3 Rajoitukset materiaalin valinnassa ja käsittelyssä

Kirjan ohjelmiston selkeyden vuoksi oli tehtävä rajauksia mm. ohjelmiston valinnassa. Koska helkatyön ideologiaan kuuluu runon elävöittäminen, päätin rajata pois kaiken instrumentaalimusiikin, (Sané 2017, 8). *Otti soiton sormillensa* -kirjan kappalevalinnan johtava ajatus on runo ja teksti. Pienkanteleensoiton osalta instrumentaalimusiikkiin on jo olemassa paljon erilaisia oppaita ja ohjelmistoja, joita esitellään lukijoille luvussa 7 (Sané 2017, 26).

Myös mollikappaleet rajautuivat pois. Koosteessani hallitukselle oppaan rakenteen ja sisällön suunnitelmasta esittelin kappalevalinnat ja mollivireisiä kappaleita oli vain kolme (28.3.2015). Mollivireinen sävelistö lauletaan Kodály-metodilla LA–TI– DO–RE–MI, kun taas duurissa sävelistö lauletaan DO–RE–MI–FA–SO (Törmälä, ei julkaisun vuositietoa.). Olisin joutunut suppean ohjelmiston vuoksi tekemään oman ohjeiston mollikanteleen soittoa varten. Tämä olisi vienyt tilaa kirjassa ja myös sekoittanut varsinkin alkeissoittajia. Näihin tosiasioihin vedoten päätin poistaa molliosion oppaasta.

Myös teoksen julkisuudesta on rajoite: pro gradu -työn julkaisemisesta on HNL:n hallitus päättänyt kokouksessaan, että oppilaitoksella ei ole lupaa julkaista soitto-opasta netissä. (HNL, HK 28.3.2015) Koska soitto-opas ja pro gradu -työni on vuonna 2016 eriytetty eri teoksiksi, voidaan pro gradu julkaista netissä. Soitinopas ei kuitenkaan ole liitteenä.

Osa alkuperäisestä materiaalista oli pakko jättää pois tekijänoikeudellisista syistä. Sinisalo kertoo sähköpostissaan:

Materiaalin lauluista tehtiin lisäaineistoksi C-kasetti, jonka tekemiseen osallistui joitakin senaikaisia Suur-H:gin helkanuorten (muistaakseni) Flikat-ryhmän tyttöjä, minä mukaan lukien. "Kävimme jossain studiossa tekemässä materiaalia, mutten yhtään muista mikä. Olisiko ollut jonkin nuorisotalon yhteydessä toimiva studio. Ilmoitimme jopa Teostoon yhden kappaleen julkaisemisesta, muistaakseni mainitsemani lines Laitinen-Sandbergin sovittamasta laulusta.

(K1, 5.3.2015)

Ennen julkaisua oli selvitettävä, paljonko nuottimateriaalin julkaisu ilmaisena internetsivustona maksaa. Liitto velvoitti Sanén ottamaan selvää asiasta Teosto ry:ltä. (HNL, HK PK 2/2015 28.3.2015) Loppujen lopuksi tekijänoikeuksien alaista materiaalia ei valikoiduissa nuoteissa ollutkaan kuin yhdessä kappaleessa. *Hans vili vili* -piirileikin toinen säkeistö jouduttiin jättämään pois, sillä se ei ole traditionaalinen teksti vaan kappaleen toisen säkeistön “*Mene, mene, mene uusi on ystävä saatava...*” on kirjoittanut Anna-Liisa Tenkku. Varmistin asian Warner Musicin lakimieheltä puhelimitse 12.12.2016.

3.4 Kappaleiden valinta

Kappaleet on suunniteltu siten, että ne voidaan soittaa sekä kanteleilla että myös muilla soittimilla tai pelkästään laulaen (Sané 2017, 19). Koska helkatyön ideologiaan kuuluu runon elävöittäminen, kaikki kappaleet ovat sidoksissa laulutekstiin tai runoon (Sané 2017, 8).

Kirjan luku 8 sisältää sovitetut kappaleet. Sovitusten sisällysluettelossa (2017, 28) mainitaan sävelmät ja niiden alkuperäiset lähteet.

8. KANTELESOVITUKSET

Sik' sikanen silleroinen (KK 29; LL 64.)

Konkkis, konkkis (MSK1 16; SSL 11.)

Menin minä mettään (SSL 18.)

Hans vili vili (TTL 39.)

Suutari, räätäli 1 (LL 62.)

Suutari, räätäli 2 (KK 29.)

Viikon viivyn Viipurissa (irtonuotti)

Nyt mie laulan (PL 8.)

Puiset rattaat (LL 61.)

Poo, poo possi (LL 8.)

Hans vili vili sovitus (TTL 39.)

Pujeke poika (KK 41; LL 12.)

Joko ruvennen runolle (KK 39; LL 8.)

Hiirenpoika naitettiin (LL 9.)

Ruvelkasme rohjetkasme (KK 40.)

Piiri pieni pyörä (PPP 6.)

Nyt on tuttavat tukussa (KK 42.)

Aleksille taikinaa (TTL 55.)

Tutskovin polska (MSK1 70.)

Laulun nimen jälkeen suluissa nuottikirjan nimen lyhenne ja sivunumero.

Nuottikirjojen nimien lyhenteet

KK = Kuulin kummat
 LL = Lystiä leikkiä
 MSK1 = Minä soitan kanteletta 1
 PL = Pienkanteleopas lapsille
 SSL = Sormet sormien lomahan
 PPP = Piiri pieni pyörä 1-2
 TTL = Tule, tule leikkiin

Kuva 10. Sovitusten sisällysluettelo. (Sané 2017, 28.)

3.5 Kanteleiden viritystasot

Suomessa käytettävissä pienkanteleissa on yleensä viisi, kymmenen tai yksitoista kieltä. Yksi käytetyimmistä lähteistä pienkanteleitten vanhoihin säveliin on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Suomen Kansan Sävelmiä 5: Kantele- ja jouhikkosävelmiä*, jonka on toimittanut A. O. Väisänen vuonna 1928 (Eerola & Toiviainen 2004.) Väisänen merkitsi kaikki kantelesävelmät G-pohjaisiksi. Kanteleensoittaja, MT Arja Kastinen kertoi pienkanteleiden viritystasoista 100 vuotta sitten verrattuna nykytilanteeseen yksityisviestissään (S10, 2015), että vaikka Väisäsen tallentamat viritystasot vaihtelivat noin h–es1 välillä, niin Väisänen kirjoitti kaikki pienkanteleet helppolukuisuuden vuoksi g-pohjaisiksi. Tästä on syntynyt harhakuvitelma kanteleiden g-vireisyydestä. Nykyään kanteletta käytetään laajasti varhaiskasvatus- ja koulusoittimena. Pienkanteleiden vire on päätyttyä käytännölliseen d-vireeseen, jossa on helppo laulaa ja soittaa myös toisten soittimien kera.

Kanteleitten vireen vakiintuminen C-duuriin tai D-duuriin on ollut vuosikymmenien taival, mutta uusi asia se ei ole. Näin asiaa muistelee kanteleensoittaja Rauno Nieminen sähköpostissaan: MT Rauno Niemisen mielestä 1980-luvun alussa oli selvää monessa paikassa, että liian korkea viritys kanteleessa vaikeuttaa laulamista. Tämän vuoksi esimerkiksi Kaustisen ja Leppävirran soitinrakentajat sekä Lovikka rakensi pitkiä ja lyhyitä malleja soittimista. (S12, 2015)

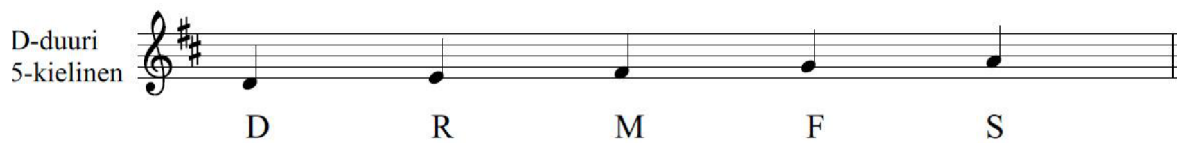
Matalampi viritystaso on vaikuttanut kanteleen ääneen. Ennen lyhyemmillä kanteleilla ei saatu kaunista d-pohjaista asteikkoa. Yksityisviestissään FL Antti Koiranen kertoo (S16, 2015) kanteleen rakenteen tärkeydestä. Kielen pituus on hänestä tärkeä, koska liian matala viritys ”wouwaa.”

Rakentajat ovatkin kiinnittäneet soittimen uusiin mitoituksiin huomiota. Esimerkiksi Pekka Lovikka ilmoitti virallisilla Lovikka ky:n sivuilla 22.4.2015 päivätyssä tiedotteessaan näin:

Olemme saaneet valmiiksi uuden 11-kielisen kanteleen. Nyt se on suunniteltu soitettavaksi D-duurissa / mollissa. Aikaisempi malli oli suunniteltu soitettavaksi E-duurissa ja siksi se ei soinut oikein hyvin D-duurissa. Nyt olemme suunnitelleet uuden hienon soittimen, joka toimii parhaiten juuri D-duurissa / mollissa. Soittimien kaikupohja on entistä isompi ja näin ääni voimakkaampi.

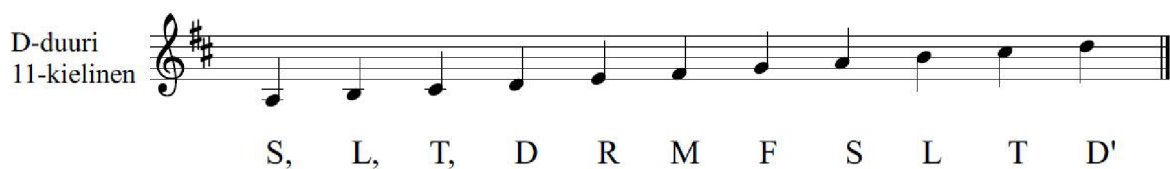
(Lovikka ky, 2015)

3.6 Kanteleiden skaalat

Kuva 11. Viisikielisen kanteleen D-duurissa ovat sävelet D–R–M–F–S. (Sané 2017, 9.)

11-kielisen kanteleen solmisaationimissä tulee ”tuplaus” neljän sävelen osalta. Tämän vuoksi olen merkinnyt ensimmäinen kokonaisen oktaavin normaalisti D–R–M–F–S–L–T. D:ta matalammat sävelet olen merkinnyt järjestelmällisesti alapilkulla, jolloin merkinnät S, L, ja T, osoittavat, että sävelet ovat D:n alapuolella. Kanteleen ylin sävel on D'. Tämä merkitään yläpilkulla, jolloin soittaja ymmärtää sen olevan kahdesta D-sävelestä korkeampi.

Kuva 12. 11-kielisen D-duurissa ovat sävelet S, – L, – T, – D – R – M – F – S – L – T – D'. (Sané 2017, 9.)

3.7 Solmisaatio ja Kodály-metodin käyttö

Opetuksessani olen päätenyt käyttämään nuoteista säveltapailun solmisaationimiä. Solmisaatio eli ”solfaus” on säveltapailun peruspilareita ja olennainen osa Kodaly-konseptia. Säveltapailunimiä käytetään aktiivisesti suomalaisessa musiikkikoulutuksessa musiikkikoulu ja -opistoasteilla. Oppiessaan solmisoimaan nuotit, soittaja oppii samalla hahmottamaan sävelten eri sävelkorkeuksia toisiinsa verrattuna. Samoin kuulonvarainen harmonian hallitseminen paranee. Opin solmisaatiota Unkarissa Liszt-Akatemian opettajan koulutusinstituutissa 1993–1994 ja sen jälkeen Keski-Suomen konservatoriossa unkarilaissyntyisen säveltapailu- ja kuoronjohdon opettajani Rita Varosen johdolla. Koen, että kielten numerot eivät anna tarpeeksi tietoa sävelistä joita soitetaan. Englantilainen Sarah Ann Glover kehitti 1800-luvun alussa tavan käsitellä nuotteja nimillä. Duuri skaalassa on sävelet D, R, M, F, S, L, T ja D. (Siba.fi, 2015.) Käytän Tonic Sol-fan vanhempaa, eli Gloverin alkuperäistä sävelten isoilla kirjaimilla merkintää kantelestemmojen yläpuolella, koska pienimmät soittajatkin tunnistavat selkeät tikkukirjaimet.

Käyttäessäni Kodaly-konseptia ja Tonic Sol-fa-ajattelua on duurin pääsävel DO. Näin ollen duurin I asteen kolmisointu on DO–MI–SO (Sibelius-akatemia, 2015.). Mielestäni käyttäessämme solmisointinimiä opimme paremmin kuulemaan harmonioita ja sävelten suhteita. Oppilas oppii ensin kuulemaan intervallien erot ja ajan kuluessa hahmottamaan suuria kokonaisuuksia. Solmisaation osaamisesta on ollut minulle apua mm. kansanmusiikissa käytetyssä korvakuulolta soitossa. Opittuani solmisaation minulle aukeni harmonian maailman aivan uudella tavalla.

Tonic Sol-Fa -metodissa sävellajin vaihto ei tuo ongelmia. Koska duurisävellajin pääsävel on aina DO ja mollin LA, niin sävellajin vaihto ei tuo näille solfa-nimille muutosta. Tämä auttaa myös hahmottamaan nuottikuvaa huolimatta siitä, missä sävellajissa nuotti on kirjoitettu.

Solmisoinnissa käytetään kokotavuja esimerkiksi DO. Mutta nuottiin kirjoitettuna käytän kaikista solmisaationimistä vain ensimmäistä kirjainta tilan säästämiseksi ja nuottien selkeyttämiseksi. Näin ollen duuriskaala kirjoitetaan nuoteissa seuraavasti: D–R–M–F–S–L–T–D'. (Sané 2017, 9)

Koska 10- ja 11-kielisten nuottien kohdalla on oktaaveja, tulee ne huomioida nuottien merkinnässä. Traditionaalisesti kirjoitettuna notaatiossa merkittäisiin oktaavit eri numeroilla esim. d1 ja d2. Tällöin puhutaan 1- ja 2-viivaisista d-nuoteista. Solmisaation kohdalla on tehtävä myös ero nuoteille. Olenkin ratkaissut tämän ongelman pilkulla ja heittomerkillä. Koska duurin DO (d1) on D-duurin perussävel, niin sen alapuolella olevat sävelet (S, – L, – T,) erotetaan pilkulla. Samoin d2-sävel merkitään D' heittomerkillä, joka kertoo sävelen olevan asteikon ylä-DO. (Sané 2017, 9) Olen itse kehitellyt tämän menetelmän, koska huomasin, että oppilailla meni saman nimiset sävelet sekaisin. Näin he oppivat myöskin hahmottamaan vieressä olevaa nuottikuvaa ja samalla he alitajuisesti oppivat sekä säveltapailua, harmonian rakennetta että nuotinlukua.

3.8 Kappaleiden sovitukset ja soitinten käyttö

Koska helkanuoret elävöittävät runoa ja suullista perinnettä, on kantelekappaleiden sovituksen lähtökohtana ollut laulu, (Sané 2017, 19). Sovitukset on tehty matalan kynnyksen periaatteella siten, että ne auttaisi myös niitä, jotka eivät ole aiemmin uskaltaneet ottaa kanteletta käsiinsä (Sané 2017, 5).

Olen käyttänyt sovituksissa soittimina 5-kielistä kanteletta, 11-kielistä kanteletta ja bassokanteletta. Viisikielisellä kanteleella sekä näppäillään melodioita että soitetaan sointuja. 11-kieliselle kanteleelle on sovitettu vain näppäilytekniikkaa. Bassokanteleelle on merkitty yleisimmin sointujen pohjasävel.

Sovituksessa on otettu huomioon ensisijaisesti laulumelodia. Tämän lisäksi esitetään soinnut kappaleen säestämiseksi viisikielisellä kanteleella (Sané 2017, 19). Niitä voi soittaa myös pelkillä soinnuilla, jolloin melodia lauletaan. Kappaleissa on myös säestysääniä, joita voi soittaa kanteleilla tai korvata kanteleen toisella soittimella kuten nokkahuilulla, huilulla tai viululla. (Sané 2017, 19) Hyvin monet sovitukset on rakennettu siten, että kappaleessa on melodia, säestysääni ja bassostemma. Bassostemma on tehty ensisijaisesti bassokanteleelle (Sané 2017, 20). Jos yhtyeessä on monta bassoa, soittimet resonoivat keskenään ja soundista tulee pehmeämpi ja moninkertainen. (Sané 2017, 20.)

Kaikissa tilanteissa ei löydy bassokanteleita. Olen suunnitellut kantelesovitukset siten, että bassokanteleiden puuttuessa voidaan bassosävelet soittaa myös toisilla soittimilla. Jos soittoryhmällä ei ole bassokanteletta, niin voidaan käyttää esimerkiksi puuksylofonin bassopalkkeja. (Sané 2017, 20.)

3.9 Sovitusten testaus soittajilla

Sovitustyö aloitettiin jo vuonna 2014 ja kohderyhmänä olivat omat oppilaani. En tuolloin tiennyt, että tulisin käyttämään kappaleita *Otti soiton sormillensa* -kirjaan. Kappaleiden testaus on tapahtunut opetukseni yhteydessä Pirkan opistolla ja Tampereen seudun työväenopistolla. Kaikki kappaleet ovat olleet opetusmateriaaliani 2014–2016 välisenä aikana. Nuottisovitusten valmistuttua nuottikirjoituksen oikolukijoina toimi ensisijaisesti MuM Johanna Aho-Salakka, musiikkipedagogi Maija Salo sekä opiskelijoitani. Nuottimateriaalin oikoluku tehtiin vuosina 2015–2016.

3.10 Kirjaan liittyvä, nuottien ulkopuolinen lisäinformaatio

Soittoergonomia on tärkeä osa soittamista. Olen omistanut soittoasennoille yhteensä neljä sivua. Valokuvasimme eri soittoasennot tyttäreni Aminata Sanén kanssa keväällä 2016. (2017, 12–15.)

Otin opaskirjaan omaksi osiokseen kanteleenhuoltotoimet. Soittamisen ohella kanteleensoittajan kuuluu osata ja hallita viisi käytännön taitoa: soittimen huolto, säilytys, kuljetus, virittäminen ja kielten vaihto. Olen itse huomannut, että monesti tämä tieto on pirstaloitunut ja löytyy ainoastaan esimerkiksi kanteleen mukana tulevalta ohjepaperilta. Tällöin tämä hyvin tärkeä soittimen kuntoa ylläpitävä tieto voi kadota. Tämän vuoksi koostin oppaaseen huolto-ohjeet, joilla täysin aloittelijakin voi pitää soittimensa hyvässä kunnossa. Uudelle soittajalle on kätevää, että huollon perusvinkit ovat mukana kirjassa. Arja Kastisen kotisivuillaan jakamat kielen vaihtoon (Kastinen, 2016) ja kanteleen huoltoon (Kastinen, 2016) keskittyvät diasarjat on mainittu linkkinä huoltoluvussa (2017, 25–26). Muokkasin Lovikka ky:n ohjeita *Konserttikanteleen huolto ja kunnossapito* -dokumentista. (Lovikka, 2016)

Lisäsin kirjaan myös HNL:n ja Kanteleliitto ry:n yhteystiedot. Kanteleensoitosta helkanuorten historiassa on kaksi erillistä sivua (2017, 6–7). Oppaan lukija saattaa tätä kautta kiinnostua HNL:sta perinteen ylläpitoon keskittyneenä järjestönä. Luvussa 7 on mainittu Kanteleliitto HNL:n yhteistyökumppanina. Oppaan lukija voi myös tarvita kanteletietoutta, jolloin Kanteleliitto ry:n yhteystiedot on myös perusteltua olla näkyvillä. (2017, 27.)

4. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Koko kehityshanketyöni lähti HNL:n tilauksesta muokata ja päivittää *Kuulin kummat* -aineisto. HNL:n hallitukselle tuli *Kuulin kummat* -materiaalin analyysin jälkeen selväksi, että minun kannattaa keskittyä omaan osaamisalaani, eli kanteleensoittoon. *Kuulin kummat* -aineistossa sivuttiin kanteleensoittoa. Sen vuoksi materiaalin pohjalta oli helppo lähteä suunnittelemaan omia, helkanuorille suunnattuja kantelesovituksia. Johtoajatuksenani on ollut koko prosessin ajan runon elävöinti ja esitysten monipuolistaminen. Olen pystynyt käytännössä kokeilemaan sovituksiani oman ryhmäni, Lempäälän Helkanuorten kanssa. Kantelesovitukseni muodostavat oman kokonaisuutensa: liiton virallinen julkaisu *Otti soiton sormillensa* -kirjan, syntyi pro gradu -työni esittämän *Kuulin kummat* -materiaalin analyysistä.

Tullessani HNL:n hallitukseen huomasin kanteleensoiton poistuneen toiminnan valikoimasta. Mietin, kuinka voisin tuoda kanteleen takaisin helkanuorille, jotta he voisivat ottaa soittimen halutessaan omakseen. Koulutusmateriaalia uudistaessamme löysimme hallituksen kanssa hyvän kokonaisuuden, eli helkojen laulamat laulut. Päätimme, että minä uudistan laulut ja teen nuoteista helppolukuiset ja -soittoiset. Uudistuksen myös syntyi kirja nimeltä *Otti soiton sormillensa*. Kirja on keskittynyt runojen esittämiseen sävelin. Mukana sovituksissa on eri kokoisia pienkanteleita. Oletan, että kirjani muodostaa helkanuorten ohjelmistoon uudenlaisen pohjan.

Toimenpide-ehdotuksenani suosittelen HNL:lle maksullisen julkaisun lisäksi oman portaalin perustamista. Sähköisessä muodossa oleva materiaali kiinnostaisi myös muitakin perinteen harrastajia. Helkatyön ideologia voisi siirtyä laajemmalti käytettäväksi esimerkiksi koulumaailmaan helpoilla laulu- ja leikitysmateriaaleilla.

Pidin mahdollista jatkuuokkausta sähköiseen formaattiin johtoajatuksena nuotintamisessani, jotta tulevaisuudessa ei tarvitsisi tehdä ylimääräistä työtä. Käyttämäni nuotinnusohjelma MuseScoren etuja on ilmaisuuden lisäksi myös sen monipuoliset käyttömahdollisuudet: eri tallennusformaattit, äänen kuuntelumahdollisuus sekä internetissä oleva, laaja nuottikirjasto (Kantele 1/2014, 40–41). Tallennusformaateista käytin kirjan tekoprosessissa kolmea formaattimuotoa: 1) mscf-nuotinnusformaattia, jolla nuotti tallennettiin uudelleen työstämistä varten, 2) pdf-formaattia, jolla nuotit sai tallennettua helposti sähköisenä luettavaksi ja printattavaksi sekä 3) mp3-formaattiin, jossa audio on pakattu useimmilla välineillä kuunneltavaan muotoon eri stemmojen kuuntelua ja tarkastamista varten. (Kantele 1/2014, 40–41) MuseScoren käyttö varmistaa materiaalin mahdollisen nettijulkaisun. Jos HNL päättää tehdä materiaalista sähköisen ja kuunneltavissa olevan kokonaisuuden, niin pdf -muotoiset nuotit voidaan lukea suoraan näytöltä, eri stemmat kuunnella mp3:na ja nuottia muokata esimerkiksi transponoiden mscf-nuotinnusformaattissa.

Portaalin rungoksi kävisi *Kuulin kummat* -aineiston pohja. *Kuulin kummat* on yhä edelleenkin validia materiaalia helkatoimintaan. Uudistetussa laitoksessa tekstit voisi kirjoittaa uudelleen ja aineistoa voisi elävöittää kuvilla, audiolla ja videoilla. Mahdollisessa tulevassa portaalissa jokainen kappale on oma "sivunsa", josta kappaleen nuotin voi tulostaa. Sivulta löytyisi mm. laulun sanat, äänitiedosto kuuntelua varten, ohjeet mahdolliseen leikkiin ja video, jossa leikki esitetään. Äänitiedostoina portaalissa toimisi parhaiten midi-tiedostot, koska ne ovat pienimpiä kooltaan.

Käytännön toteutus kannattaa tilata ulkopuoliselta tietotekniikkaosaajalta, esimerkiksi opintoihin liittyvänä oppilastyönä. Ulkoasuun kannattaa paneutua ja pyytää ammattitaitoinen graafikko suunnittelemaan käyttöliittymä helpoksi. Kun portaalia on helppoa hallita, myös materiaali saa laajan käytön.

Tutkimuksellisesti oli hankalaa tehdä tutkimusta Helkanuorten Liiton ja kanteleen menneisyydestä, koska käytettävissä olevat tiedot liiton ja kanteleen yhteisestä historiasta ovat niukahkot. Tätä ilmiötä pitää tutkia enemmän ja tehdä kokonaishistoria kanteleensoitosta helkanuorten keskuudessa. Jatkan tämän aiheen tutkimista muun muassa kirjoittamalla KNL:n *Pirta*-lehteen ja Kanteleliiton *Kantele*-lehteen ja etsin kontakteja, jotka kertovat pimentoon jääneitä asioita helkatyön ja kanteleen yhteisestä historiasta.

Helkanuorten osalta toivoisin liitolle enemmän fokuoituja, yhden aiheen oppaita. Kutsun näitä laajoja kirjoituskokeelmia nimikkeellä "sekatavarakauppa". Sekä pienkanteleiden että helkatyön alkuvaiheessa oli hyvä olla yleisoppaita, joista kyettiin omaksumaan monipuolisesti tietoja ja taitoja. Nyt pienkanteleiden ja helkatyön vakiinnuttua on myös tiedon hankinta helpottunut uusien medioiden ja formaattien myötä. Nykyaikana ei ole pakko kirjoittaa kaikkea kirjoihin ja kansiin, vaan on mahdollista tehdä esimerkiksi lista artikkeleista kotisivun alle. Näin ollen on helpompi keskittyä ja kohdentaa koulutusmateriaaleja.

Kanteleoppaiden ja -ohjelmistojen kannalta toivoisin sähköisen kanteleen esiinmarssia. *Let's Play Kantele* on ainoa sähköiseen kanteleeseen perehtynyt opas. Tässäkin oppaassa sähköistä on vain konetaustat. Pienkanteleen soitto-oppaista puuttuu täysin sähkökanteleeseen erikoistunut opas, jossa käytäisiin hyvin perusteellisesti ja kansantajuisesti sähkökanteleen soittamisen perusteet. Toivottavasti joku sähkökanneltaja tekisi oppaan pian.

Helkanuorten liiton koulutusmateriaalista puuttuu vielä suuri osa helkaohjelmistoa, joka olisi kirjoitettu kansiin. Jatkan suomalaisten piirileikkien ja helkojen tuntemien runolaulujen kokoamista.

Erilaisten ohjelmistojen syntyminen 1900-luvun lopussa ja 2000-luvulla on vaikuttanut siihen, että kantele on levinnyt monipuolisesti monelle ikäryhmälle. Riikka Aarno-Kaisti päätteli *Kantele musiikkileikkikouluosoittimena - tutkimus kanteleen käytöstä Suomen musiikkileikkikouluissa* (2006) pro gradu -työssään, että kanteleen käyttö on laajennut kaikkiin ikäluokkiin: "Nykyisin kanteletta soittavat niin vauvat kuin vaaritkin". Kanteleryhmämäärät musiikkileikkikoulussa olivat vuonna 2006 kasvussa. Tämä antoi ikäryhmien välille jatkuvuutta. (2006, 185.)

Otti soiton sormillensa -kirjan tekeminen oli mielekäs projekti, koska pystyin kokeilemaan opetusmateriaalia suoraan työpaikallani opiskelijoiden kanssa. Tässä projektissa parasta on se, että olen oppinut konkreettisesti nuottikirjan julkaisuun liittyvän protokollan. Seuraavissa kirjoissa voin ottaa julkaisuprosessin paremmin huomioon, tietäessäni marssijärjestyksen.

Helkanuorten liiton ja kanteleen historia on vielä tallentamatta. Koen, että tämä pala historiaa on minun velvollisuuteni kartoittaa.

LÄHTEET

Painetut lähteet

Aallonpää-Ekrias, Niina. 2013. *Kulttuuriperintöä lapsille. Helkanuorten Liitto ry. 30 vuotta*. Pro gradu -tutkielma. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Aarno-Kaisti, Riikka. 2006. *Kantele musiikkileikkikouluosoittimena. Tutkimus kanteleen käytöstä Suomen musiikkileikkikouluissa*. Pro gradu -tutkielma. Musiikin laitos. Jyväskylän yliopisto.

Cornell, D. E. 1990. Musical Instruments as Symbols of Culture: The Impact of the Finnish Folk Music Institute's *Kantele to the Schools* Project Upon the Role of the Kantele in Finnish Society. University Washington. Master's Thesis.

Dahlblom, Kari. 2011. *Keski-Suomen kantele*. Omakustanne. Kari & Tuula Dahlblom.

Dobro, Jan. 1989. *Laulan ja soitan viisikielisellä*. Helsinki: Finn Lectura.

Enäjärvi-Haavio, Elsa. 1953. *Ritvalan helkajuhla*. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Heikkilä, Johannes & Nieminen, Rauno. 2009. Ontrei Malisen kanteleen palauttaminen Vienen Karjalaan. Teoksessa Pekka Huttu-Hiltunen & Eila Stepanova (toim.): *Kantele, runolaulu ja itkuvirsi*. Jyväskylä: Juminkeko ja Juminkeko-säätiön kansanmusiikkihankkeet. 27–47.

Helkanuorten Liitto ry. 2003. *Helkaohjaajan ABC*. Helsinki: Helkanuorten Liitto ry.

Helkanuorten liitto ry. 1994. *Kuulin kummat*. Helsinki: Koulun kerhokeskus.

Helkanuorten liitto ry. 1984. *Nouskaamme norolle nuoret*. Helsinki: Helkanuorten liitto & Karjalainen nuorisoliitto.

Helle, Merja. 2011. Toimitustyö muutoksessa: toiminnan teoria ja mediakonseptin käsite tutkimuksen ja kehittämisen kehyksenä. Väitöskirja. Tiedotusopin laitos. *Acta Universitatis Tamperensis no 1578*. Tampere: Tampere University Press.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. 2011. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki University Press: Gaudeamus.

Hukka, Eija. 1993. *Paitaressuista Huitukoihin. Helsingin Kalevalaisten Naisten helkatyö 1949–1990*. Somero: Helsingin Kalevalaisten Naisten nuorisotoimikunta.

Itäpelto, A. 1999. *Omasta päästä: kokemuksia kansanmusiikin alkuopetuksesta*. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

- Järvinen, Sinikka (toim.) 1989. *Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 3*. Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja no 30. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Mäkelä, Anneli. 1984. *Ken kantaa Kalevalaa: Kalevalaisten Naisten Liitto ry. 50 vuotta*. Jyväskylä: Kalevalaisten Naisten Liitto ry.
- Mäkinen, Riitta. 2013. *Lempäälän Kalevalaisten ensimmäinen vuosikymmen*. Omakustanne: Lempäälän Kalevalaiset ry.
- Kaasinen, Sari. 2004. *Minä soitan kanteletta 1*. Porvoo: WSOY.
- Kaasinen, Sari. 2005. *Minä soitan kanteletta 2*. Porvoo: WSOY.
- Kastinen, Arja. 2009. *Taivas auki: Itäisen Suomen ja Karjalan kanteleista 1800-luvun käsikirjoituksissa*. Pöytyä: Temps.
- Koskimies, Satu. 2003. *Te näitte mun soittoni riemun. Ulla Katajavuoren elämä*. Helsinki: Tammi.
- Kostamo, Eila & Stangrit, Sergei. 2002. *Pienkanteleopas lapsille*. Omakustanne.
- Laitinen, Heikki & Saha, Hannu (toim.). 1988. *A guide to five-string kantele playing*. Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja no 28. Kaustinen: Kansanmusiikki-Instituutti.
- Laitinen, Heikki & Saha, Hannu (toim.) 1985. *Kantele kouluun!* Kaustinen: Kansanmusiikki-Instituutti.
- Laitinen, Heikki & Saha, Hannu (toim.) 1987. *Lär dig spela 5-strängad kantele*. Kaustinen: Kansanmusiikki-Instituutti.
- Ollaranta, Ritva & Simojoki, Maija. 1987. *Sormet sormien lomahan. Viisikielisen kanteleen alkeet*. Keuruu: Otava.
- Saha, Hannu. 1986. *Kymmenkielisen kanteleen opas*. Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja 21. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Saha, Hannu. 1996, II painos [1983] *Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 1*. Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja 10. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Saha, Hannu. 1987. *Viisikielisen kanteleen ohjelmistoa 2*. Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja 22. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Sané, Outi. 2017. *Otti soiton sormillensa. Kantelesovituksia pienkanteleille*. Helsinki: Helkanuorten liitto.
- Sopanen, Satu, Sarell, Nadja & Piispanen, Ulla. 2015. *Vivo pikkukantele. 5-kielisen kanteleen soitto-opas*. Helsinki: Otava.

Tenhunen, Anna-Liisa. 1996. *Kanteleet kaapeista. Opas peruskoulujen, kerhojen ja esiopetuksen käyttöön*. Pro gradu-tutkielma. Kansanperinteen laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Aineistot

Helkanuorten liitto ry:n aineiston merkinnät lyhennettyinä

HNL = Helkanuorten liitto ry.

LH = Lempäälän Helkanuoret ry.

HK PK = Hallituksen kokouksen pöytäkirja

ATK = Alueellinen työkokous

JR = Jäsenrekisteri

TK = Toimintakertomus

Päätökset ja dokumentit

Helkanuorten liitto ry, alueellinen työkokous 1.8.2014, muistio 4.8.2014.

Helkanuorten liitto ry, hallituksen kokous, pöytäkirja 2/2015, 28.3.2015.

Helkanuorten liitto ry, toimintakertomus 2016.

Helkanuorten liitto ry, jäsenrekisteri 2015.

Helkanuorten liitto ry, jäsenrekisteri 2016.

Lempäälän Helkanuoret ry, toimintakertomus 2016.

Kyselyt ja sähköpostiviestintä

Lomakevastaukset.

Liite 1. Kysely vuoden 1994 laitoksen tekijöille.

K1. Sinisalo, Satu

Aihe: Kysely Kuulin kummat -aineiston alkuperäisille tekijöille. Kuulin kummat -aineiston syntytarina.
Sähköpostiviesti 5.3.2015.

K2. Sinisalo, Satu

Aihe: Kysely Kuulin kummat -aineiston alkuperäisille tekijöille. Kuulin kummat -aineiston nimen alkuperä.

Sähköpostiviesti 8.3.2015.

K3. Solastie, Kati

Aihe: Kysely Kuulin kummat -aineiston alkuperäisille tekijöille.

Sähköpostiviesti 26.2.2015.

Liite 2. Kysely Helkanuorten hallitukselle

S1. Henkilö 1.

Sähköpostiviesti 3.3.2015.

S2. Henkilö 2.

Sähköpostiviesti 5.3.2015.

S3. Henkilö 3.

Sähköpostiviesti 8.3.2015.

Liite 3. Kysely Helkanuorten liiton kentällä toimiville

S4. Henkilö 4.

Sähköpostiviesti 9.3.2015.

S5. Henkilö 5.

Sähköpostiviesti 10.3.2015.

Oppaaseen liittyviä sähköposteja.

S6. Henkilö 2.

Aihe: Kehoitus hallitukselle vastata kyselyyn.

Sähköpostiviesti 6.3.2015.

S7. Henkilö 6.

Aihe: Kirjan rajaus vain kanteleoppaaksi.

Sähköpostiviesti 9.3.2015.

S8. Henkilö 2.

Aihe: Vastausprosentista

Sähköpostiviesti 31.3.2015.

S9. Henkilö 2.

Aihe: Vastausprosentista

Sähköpostiviesti 31.3.2015.

Sähköpostiviestit musiikin ammattilaisille

S10. Kastinen, Arja.

Aihe: Vireiden historiaa.

Facebook-viesti 28.3.2015.

S11. Dahlblom, Kari.

Aihe: Kuva, tietoa helkoista K-S:ssa. D-duuri ja viritykset.

Sähköpostiviesti 29.3.2015.

S12. Nieminen, Rauno.

Aihe: Sävellajeista.

Sähköpostiviesti 11.5.2015.

S13. Aho-Salakka, Johanna.

Aihe: Nuotin kirjoitus, ulkonäkö, solmisaatio, soinnut.

Sähköpostiviesti 19.5.2015.

S14. Aho-Salakka, Johanna.

Aihe: Kommentteja nuoteista.

Sähköpostiviesti 27.5.2015.

S15. Aho-Salakka, Johanna.

Aihe: Korjauksia, täsmennyksiä.

Sähköpostiviesti 27.5.2015.

S16. Koiranen, Antti.

Aihe: Pienkanteleiden virityksestä.

Sähköpostiviesti 28.5.2015.

Muut keskustelut asiantuntijoiden kanssa

Kostamo, Eila

Aihe: "Nyt mie souan" -kappaleen teksti.

Facebookin yksityisviestejä 22.3.2015.

Salo, Maija

Aihe: Piirileikeistä.

Puhelinkeskustelu 22.2.2015.

Puhelinkeskustelu 31.5.2015.

Facebookin yksityisviestejä 22.2.2015–31.5.2015.

Varonen, Rita

Aihe: Sol-fa-nimien oikeellisuus ja Sol-fan käyttö työssä.

Puhelinkeskustelu 13.2.2015. Ei äänitettä.

Digitaaliset lähteet

Finto.fi – suomalainen sanasto- ja ontologiapalvelu. Finto-projekti. *Sitrasoittimet*.

[Http://finto.fi/muso/fi/page/p584](http://finto.fi/muso/fi/page/p584). Katsottu 21.10.2016.

Eerola, Tuomas & Toiviainen, Petri. 2004. *Suomen Kansan Sävelmiä: V jakso, Kantele- ja jouhikkosävelmiä. Suomen Kansan eSävelmät*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

[Http://esavelmat.jyu.fi/pdf/kjs.pdf](http://esavelmat.jyu.fi/pdf/kjs.pdf). Ilmari Krohnin toimittama alkuperäinen kokoelma julkaistiin 1928 sarjassa *Suomen Kansan Sävelmiä V jakso, Kantele- ja jouhikkosävelmiä*.

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Katsottu 21.10.2016.

Helkanuorten liitto ry. 2013. *Toiminta*. <http://www.helkanuortenliitto.fi/5>. Katsottu 9.5.2017.

Heikel, A.O. 26.7.1881. *Ritvalan helkatansseja ja leikkejä Sääksmäellä*. Sääksmäki-seura ry.

http://www.saaksmaki-seura.fi/tapahtumia/ritvalan_helkajuhla/helkajuhla_1881_artikkeli/. Katsottu 11.5.2015.

Heikel, A.O. 26.7.1881. *Ritvalan helkatansseja ja leikkejä Sääksmäellä. Uusi Suometar* 26.7.1881.

Kari.Kotiseutuarkisto.fi. http://kari.kotiseutuarkisto.fi/Helka_Heikel.htm. Katsottu 23.5.2015.

Kajaanin kaupunki. 1.2.2016. Musiikkileikkikouluryhmät.

<http://www.kajaani.fi/fi/palveluopas/kulttuuri/kongressi-ja-kulttuurikeskus-kaukametsa/kainuun-musiikkiopisto-3>. Katsottu 21.5.2017

Kastinen, Arja. 2016. [Diasarja] *Kanteleen kielten puhdistus*.

[Http://www.slideshare.net/tempsoy/kanteleen-kielten-puhdistus](http://www.slideshare.net/tempsoy/kanteleen-kielten-puhdistus). Katsottu 21.10.2016.

Kastinen, Arja. 2016. [Diasarja] *Pienkanteleiden kielten vaihtaminen*.

<http://www.slideshare.net/tempsoy/pienkanteleiden-kielten-vaihtaminen>. Katsottu 21.10.2016.

Kastinen, Arja. 2014. *Pienkanteleiden luova käyttö musiikkikasvatuksessa. Loppuraportti*.

Suomen Kulttuurirahasto: Varsinais-Suomen rahasto. Pienkanteleiden luovan käytön elvyttäminen musiikkikasvatuksessa Varsinais-Suomen alueella -projekti 2013–2014.

Www.Temps.fi. http://www.temps.fi/wp/wp-content/uploads/2015/05/Pienkanteleiden-luova-k%C3%A4ytt%C3%B6-musiikkikasvatuksessa_Kastinen2014.pdf.

Katsottu 21.10.2016.

Lehtonen, Terhi. 2013. *Nuoret, ajat & tilat – Nuoret ja nuorisotilat eri vuosikymmeninä*. Nuorisotyön tallentamiskeskus Nuoperi, Turun Yliopisto. Turku: Painosalama Oy.

Lovikka, Pekka. 2016. *Kotikanteleen 38-kielinen, ohje ja kielilistaus*. Ylitornio: Lovikka Ky.
<https://drive.google.com/file/d/0B0J7uPcEa1UETW9kd0dLOFExdGs/view>.
Katsottu 21.10.2016.

Lovikka, Pekka. 2016. *Konserttikanteleen huolto ja kunnossapito*. Ylitornio: Lovikka Ky.
<https://drive.google.com/file/d/0B0J7uPcEa1UEanJfNWQzb1Y4NIE/view>. Katsottu 21.10.2016.

Nieminen, Rauno & Saha, Hannu 2007. *Jussi Ala-Kuha 1952–2007*. Muistokirjoitus. Kantele.net 30.5.2007. <http://www.kantele.net/jussi-ala-kuha-1952-2007/662>. Katsottu 27.3.2017.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna. 2009. *Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV, kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja*. Tampereen yliopisto: Yhteiskuntatieteellisen tietoaarkisto. www.fsd.uta.fi/fi/julkaisut/motv_pdf/KvaliMOTV.pdf. Katsottu 5.4.2017.

Savolainen, Reijo. 2010. *Karjalan aika*. Kantele.net 1/2010. <http://www.kantele.net/karjalan-aika/3128>. Katsottu 21.10.2016.

Suomen Kodály-Seura ry. 2011. *Ajatuksia*. <http://www2.siba.fi/kodaly/seura/ajatuksia.html>. Katsottu 21.10.2016.

Tenhunen, Anna-Liisa. 15.9.2007. *Kanteleliiton historiikki, Kanteleliitto 30 vuotta*. Kantele.net. <http://www.kantele.net/kanteleliiton-historiikki-kanteleliitto-30-vuotta/747>. Katsottu 27.3.2017.

Tiedekirja 2015. *Kantele- ja jouhikkosävelmiä* -teoksen kuvaus Tiedekirjan verkkokirjakaupassa. <https://www.tiedekirja.fi/default/kantele-ja-jouhikkosavelmia.html>. Katsottu 18.5.2017.

Törmälä, Jouko (*ei mainintaa julkaisuvuodesta*) *Kodály – konsepti*. <http://www2.siba.fi/aleatori/index.php?id=280&la=fi>. Katsottu 5.4.2017.

Vikström, Satu 2015. Slaavilainen temperamentti taipuu kalevalaiseen runolauluun. *Etelä-Suomen Sanomat* 6.3.2015. [Http://www.ess.fi/uutiset/paijathame/2015/03/16/slaavilainen-temperamentti-taipuu-kalevalaiseen-runolauluun](http://www.ess.fi/uutiset/paijathame/2015/03/16/slaavilainen-temperamentti-taipuu-kalevalaiseen-runolauluun). Katsottu 21.5.2017.

Kuvalähteet

Kuva 1: Lausuntataiteilija lines Laitinen-Sandberg johtaa *Ritvalan Ilovalkeat* -esitystä. Helsingin yliopiston juhlasalissa Sibelius-viikolla kesäkuussa 1954. Valokuva: Ulla Katajavuoren arkisto. Teoksessa Satu Koskimies (2003) *Te näitte mun soittoni riemun. Ulla Katajavuoren elämä*. Helsinki: Tammi. 362.

Kuva 2: Jyväskylän Helkanuorten kanteleyhtye Helkanuorten 30-vuotisjuhlassa Helsingissä vuonna 1979. Valokuva: Aaro Monola. Kari Dahlblomin arkisto. Teoksessa Kari Dahlblom (2011) *Keski-Suomen kantele*. Omakustanne. Kari & Tuula Dahlblom. 198.

Kuva 3. Helkanuoret lainasivat Linnan lattiata 13.4.1982. Kuvaajaa ei mainittu. Teoksessa Hukka (1993) *Paitaressuista Huitukoihin – Helsingin Kalevalaisten Naisten Helkatyö 1949–1990*. Somero: Helsingin Kalevalaisten Naisten nuorisotoimikunta. 84.

Kuva 4. Väisänen esitteli kirjansa johdannossa henkilöitä ja heidän soittotyylejään. Teoksessa Väisänen (1928) *Suomen Kansan Sävelmiä V jakso, Kantele- ja jouhikkosävelmiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkojulkaisussa Eerola, Tuomas & Toiviainen, Petri (2004) *Suomen Kansan Sävelmiä. Suomen Kansan eSävelmät*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kuva 5. Väinö Viitonen eli SO-sävel. Kuvitus Marjaliisa Pitkäranta. Teoksesta Ollanranta & Simojoki (1987) *Sormet sormien lomahan*. Helsinki: Otava. 45

Kuva 6. Oman variaation säveltäminen. Kirjasta Kaasinen (2005) *Minä soitan kanteletta 2*. Helsinki: WSOY. 15.

Kuva 7. Kansallisen kulttuurin juhluvuosi 1994 -logo. Teoksessa Helkanuorten liitto ry (1994) *Kuulin kummat*. Helsinki: Koulun kerhokeskus. 1.

Kuva 8. Ekspansiivisen oppimisen sykli. Teoksesta Helle, Merja (2011) *Toimitustyö muutoksessa: toiminnan teoria ja mediakonseptin käsite tutkimuksen ja kehittämisen kehyksenä*. Väitöskirja. Tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis no 1578. Tampere: Tampere University Press. 60. Alunperin kuva on julkaistu teoksessa Engeström, Yrjö (1987) *Learning by expanding: An activity-theoretical approach to developmental research*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki: Orienta-konsultit. 189.

Kuva 9. Nuottiesimerkki *Kuulin kummat* -kirjasta. Teoksessa Helkanuorten liitto ry (1994) *Kuulin kummat*. Helsinki: Koulun kerhokeskus. 45.

Kuva 10. Sovitusten sisällysluettelo. Teoksessa Sané (2017) *Otti soiton sormillensa. Kantelesovituksia pienkanteleille*. Helsinki: Helkanuorten liitto. 28.

Kuva 11. Viisikielisen kanteleen D-duurissa ovat sävelet D – R – M – F – S. Teoksessa Sané, Outi (2017) *Otti soiton sormillensa. Kantelesovituksia pienkanteleille*. Helsinki: Helkanuorten liitto. 9.

Kuva 12. 11-kielisen D-duurissa ovat sävelet S, – L, – T, – D – R – M – F – S – L – T – D'. Teoksessa Sané, Outi (2017) *Otti soiton sormillensa. Kantelesovituksia pienkanteleille*. Helsinki: Helkanuorten liitto. 9.

Nuottilähteet oppaaseen

Helkanuorten liitto ry. 1994. *Kuulin kummat*. Helsinki: Koulun kerhokeskus.

Kaasinen, Sari 2004. *Minä soitan kanteletta 1*. Helsinki: WSOY.

Kostamo, Eila & Stangrit, Sergei 2002. *Pienkanteleopas lapsille*. Omakustanne.

Laaksonen, Liisa & Salo Maija 1985. *Lystiä leikkiä*. Helsinki: WSOY.

Ollanranta, Ritva & Simojoki, Maija 1987. *Sormet sormien lomahan*. Helsinki: Otava.

Pohjola, Erkki & Sariola, Eeva-Leena ja Simola-Isaksson, Inkeri 1986. *Musica: Piiri pieni pyörii 1–2*. Helsinki: Fazer.

Simola-Isaksson, Inkeri & Pyötsiä, Maarit (toim.) 1994. *Tule, tule leikkiin*. Lasten laululeikkejä. Helsinki: Fazer Musiikki.

LIITTEET 1–4

Liite 1. Kysely vuoden 1994 laitoksen tekijöille

Liite 2. Kysely vuoden 2015 Helkanuorten liiton hallituksen jäsenille

Liite 3. Kysely vuonna 2015 Helkanuorten liitossa paikallisyhdistyksissä toimineille ohjaajille

Liite 4. Kanteleoppaan sivukartta Helkanuorten Liiton kotisivun alle

Kysely vuoden 1994 laitoksen tekijöille.

Olen Outi Sané Helkanuorten Liiton hallituksesta. Teen muokkausta Kuulin kummat - materiaaliin ja ajattelin sekä toivoin, josko voisit avata mielipiteitäsi Kuulin kummat - materiaalin synnystä sekä siitä mihin mielestäsi sitä voitaisiin viedä. Toivon, että Sinulla olisi aikaa vastata muutamiin kysymyksiin, oltuasi hyvin merkittävässä roolissa oppaan synnyn kanssa. Olisin hyvin kiitollinen haastatteluvastauksistasi! Teen aiheesta, eli historiasta, muokkauksesta ja valmiista oppaasta pro gradun Tampereen yliopiston etnomusikologian laitokselle. Halutessasi voin lähettää Sinuun liittyvät osiot tarkastettavaksi ennen opinnäytetyön tarkastusta.

Tässä haastattelukysymykseni.

Taustatietoja:

1) Kuulin kummat -julkaisuaika.

a) Mikä oli roolisi materiaalin tekemisessä?

b) Kauanko teitte materiaalia?

c) Oliko materiaalin tekeminen yksilötyötä vain ryhmässä työskentelyä?

d) Olitko kyseiseen aikaan sidoksissa Helkanuorten Liittoon? Jos kyllä, niin miten?

e) Mikä oli Liiton tilanne? Muistaakseni silloin oli toiminnanjohtaja. Oliko hän myös toimituskunnassa?

2. Materiaalin koostaminen

a) Yhdistys oli aika nuori Kuulin kummat -materiaalin tekemisen aikaan. Mistä tuli idea materiaalille? Oliko idea ollut kauan ilmassa?

b) Mistä tuli idea monen eri teeman yhdistämisestä? (esim. juhlapyhien vietto ja nuottiesimerkit samassa julkaisussa)

c) Jouduitteko jättämään paljon teemoja tai kirjoituksia ulos julkaisusta?

3. Materiaali nyt

a) Jos saisit muokata nyt Kuulin kummat -materiaalin, niin mitä muuttaisit?

b) Mitä formaattia käyttäisit nyt julkaisussa?

4. Lisähuomioita

Unohdinko mielestäsi jotain tärkeää?

Yst. terv. Outi Sané

Kysely vuoden 2015 Helkanuorten liiton hallituksen jäsenille

Hyvä hallitus!

Kuten aiemmin päätimme, teen muokkausta Kuulin kummat -materiaaliin ja ajattelin sekä toivoin, josko voisitte avata mielipiteitänne Kuulin kummat -materiaalin tulevaisuudesta. Toivon mielipiteitänne etenkin siitä, mihin suuntaan Kuulin kummat -materiaalia pitäisi viedä, mitkä aspektit puuttuvat, mikä osa-alue etenkin omalla helkapaikkakunnallanne on tärkeää sekä missä formaateissa toivotte materiaalia. Teen aiheesta, eli historiasta, muokkauksesta ja valmiista oppaasta pro gradun Tampereen yliopiston etnomusikologian laitokselle. Halutessasi voin lähettää teille liittyvät osiot tarkastettavaksi ennen opinnäytetyön tarkastusta. Tässä haastattelukysymykseni tulevaan materiaaliin liittyen.

Taustatietoja:

1) Kuulin kummat -materiaalin käyttö

a) Mikä on roolisi yhteisössä?

b) Kerro materiaalin käytön suhteestasi. Oletko suora käyttäjä vai oman

paikkakunnan hallintoa? Kuinka läheisesti tulee materiaali koskemaan omaa helkatoimintaasi?

2. Tulevan materiaalin koostaminen

a) Jos saisit muokata Kuulin kummat -materiaalin, niin mitä muuttaisit?

b) Mitä formaattia käyttäisit nyt julkaisussa?

c) Ottaisitko mukaan eri teemoja yhdistämällä kuten alkuperäisessä teoksessa (esim. juhlapyhien vietto ja nuottiesimerkit samassa julkaisussa) vai mihin suuntaan haluat viedä Kuulin kummat -materiaalia?

d) Onko alkuperäisessä materiaalissa suoraan osioita, joista haluat eroon? Mitä haluat säilyttää?

e) Mitä tai millaisia teemoja voisit lisätä oppimateriaaliin?

f) Onko teidän paikkakunnallanne omia toiveita oppimateriaalin suhteen?

3. Lisähuomioita

Unohdinko mielestäsi jotain tärkeää?

Yst. terv. Outi Sané

Kysely vuonna 2015 Helkanuorten liitossa paikallisyhdistyksissä toimineille ohjaajille

Hyvä helkatoimija!

Teen muokkausta Kuulin kummat -materiaaliin ja ajattelin sekä toivoin, josko voisitte avata mielipiteitänne Kuulin kummat -materiaalin tulevaisuudesta. Toivon mielipiteitänne etenkin siitä, mihin suuntaan Kuulin kummat -materiaalia pitäisi viedä, mitkä aspektit puuttuvat, mikä osa-alue etenkin omalla helkapaikkakunnallanne on tärkeää sekä missä formaateissa toivotte materiaalia.

Teen aiheesta, eli historiasta, muokkauksesta ja valmiista oppaasta pro gradun Tampereen yliopiston etnomusikologian laitokselle. Halutessasi voin lähettää teille liittyvät osiot tarkastettavaksi ennen opinnäytetyön tarkastusta.

Tässä haastattelukysymykseni tulevaan materiaaliin liittyen.

Taustatietoja:

1) *Kuulin kummat* -materiaalin käyttö

a) Mikä on roolisi yhteisössä?

b) Kerro materiaalin käytön suhteestasi. Oletko suora käyttäjä vai oman paikkakunnan hallintoa? Kuinka läheisesti tulee materiaali koskemaan omaa helkatoimintaasi?

2. Tulevan materiaalin koostaminen

a) Jos saisit muokata *Kuulin kummat* -materiaalin, niin mitä muuttaisit?

b) Mitä formaattia käyttäisit nyt julkaisuussa?

c) Ottaisitko mukaan eri teemoja yhdistämällä kuten alkuperäisessä teoksessa (esim. juhlapyhien vietto ja nuottiesimerkit samassa julkaisussa) vai mihin suuntaan haluat viedä *Kuulin kummat* -materiaalia?

d) Onko alkuperäisessä materiaalissa suoraan osioita, joista haluat eroon? Mitä haluat säilyttää?

e) Mitä tai millaisia teemoja voisit lisätä oppimateriaaliin?

f) Onko teidän paikkakunnallanne omia toiveita oppimateriaalin suhteen?

3. Lisähuomioita

Unohdinko mielestäsi jotain tärkeää?

Yst. terv. Outi Sané

Kanteleoppaan sivukartta Helkanuorten Liiton kotisivun alle

Sivukartta
Kanteleopas helkanuorille

- Etusivu
- Historia
  - Helkatyön ja Helkanuorten Liiton historia
  - Kanteleensoiton historia helkatyössä
- Perehdytys kanteleensoittoon
  - Vivitystaso
  - Nuottien lukeminen solmisaatiolla
  - Soinnut 5-kielisellä
  - Sormijärjestykset pienkanteleissa
- Ohjelmisto:
  - Alkeiskappaleita:
    - Sik' sikanen silleroinen
    - Konkkis, konkkis
    - Menin minä mettään
    - Poo, poo possi
    - Puiset rattaat
    - Nyt mie laulan
  - Ketjulaulut ja kalevalaiset sävelmät (duurissa):
    - Viikon viivyn Viipurissa
    - Pujeke poika
    - Ritvalan helkavirsi eli Ruvetkasme rohjetkasme
    - Joko ruvennen runolle
    - Hiirulainen häitä pittää
    - Noita laulan joita tiiän
    - Nyt on tuttavat tukussa
  - Piirileikkejä (duurissa):
    - Hans vili

- Suutari räätäli
  - Kehrätkäämme silkkilankaa
  - Piiri pieni pyörii
  - Aleksille taikinaa
  - Hirsilaulu
  - Kotini on riioraa
  - Paras leikki
-
- Ketjulauluja ja kalevalaisia sävelmiä (mollissa):
    - Mieleni minun tekevi
    - Varjele vakainen Luoja
    - Lystileikki